

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL

HAZIRLAYANLAR
Yakup ÇELİK - Fatih SAKALLI

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

KÜTÜPHANELER VE YAYIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

**T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI**

© KÜTÜPHANELER VE YAYIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
3709

ANMA VE ARMAĞAN KİTAPLARI DİZİSİ
58

ISBN: 978-975-17-5046-4

Genel ağı: www.ktb.gov.tr
e-posta: yophaz@ktb.gov.tr

Hazırlayanlar
Yakup Çelik - Fatih Sakallı

Grafik Tasarım
Ahmet Faruk Aslan

Baskı
İhlas Gazetecilik A.Ş.
Merkez Mh. 29 Ekim Cd. No: 11 A/41 Yenibosna
Bahçelievler/İSTANBUL
0212 454 30 00

Ser. No: 45589

Baskı Yeri ve Tarihi: İstanbul, 2021

Baskı Adedi: 2.000

Uşaklıgil, Halit Ziya

Halit Ziya Uşaklıgil/Hazırlayanlar Yakup Çelik, Fatih Sakallı.-Ankara: Kültür ve
Turizm Bakanlığı, 2021.

495 s. res.; 28 cm.- (Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları; 3709, Kütüphaneler
ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Anma ve Armağan kitapları dizisi; 58)

ISBN: 978-975-17-5046-4

1. Türk edebiyatçıları. I. Çelik, Yakup. II. Sakallı, Fatih. III. e.a. IV. seriler.

928.94335

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'İN KIRK YIL'I

Hasan YÜREK*

Halit Ziya Uşaklıgil, farklı alanlardaki çalışmalarıyla Türk edebiyatının önemli şahsiyetlerinden biridir. O, 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın birinci yarısına kadar uzanan süreçte Türk edebiyatına roman, hikâye, şiir, tiyatro, çeviri gibi çeşitli alanlarda katkılar sunmuştur. Onun katkı yaptığı alanlardan biri de hatıradır. Sanatçının *Kırk Yıl*, *Saray ve Ötesi* ve *Bir Acı Hikâye* olmak üzere üç hatıra eseri bulunmaktadır. Halit Ziya, *Kırk Yıl*'da, genel olarak doğumundan 1909'a, *Saray ve Ötesi*'nde 1909'dan 1916'ya kadar olan süreçteki hatıralar üzerinde dururken *Bir Acı Hikâye*'de intihar eden oğlu Halil Vedat'ın hatırasını yaşatmak için onunla ilgili çeşitli hususları ele almaktadır. (Huyugüzel 2004: 114-115-116).

Bu eserlerden ilki olan *Kırk Yıl* diğerlerine göre daha geniş bir zaman dilimini kapsamakla birlikte sanatçının farklı yönlerini ortaya koyan bir eserdir. Burada yer alan hatıralar *Vakit*, *Anayurt*, *Cumhuriyet* gibi yayın organlarında çıkmıştır. İlk olarak 1936'da beş cilt olarak yayınlanan eser daha sonra

1969, 1987, 2003 ve 2017 yıllarında tek cilt hâlinde de basılmıştır¹. 1969'daki baskının hazırlayanı belirtilmemiştir. 1987'deki baskıyı Şemsettin Kutlu, 2003'teki baskıyı Nur Özmel Akın, 2017'deki baskıyı ise Abdullah Uçman hazırlamıştır. 1936 ve 2017 baskılarında orijinal dil kullanılırken 1969 ile 1987 baskılarında sadeleştirme söz konusudur. 2008'deki baskıda ise orijinal metin içerisinde parantez kullanılarak Osmanlıca kimi kullanımların anlamları verilmiştir.

146 kısma bölünen eserde, her kısımda nelere yer verileceği ayrıntılı olarak başlıklandırılmakta, eserin sonunda dizine yer verilmektedir. Eser ağırlıklı olarak 1909'a kadarki gelişmeleri ele almakla birlikte bazen bu yılı aşan kimi değerlendirmelere de yer vermektedir. Bunun sebebi eserin 1930'larda yazılmasıdır. Eserde üzerinde durulan hatıralar anlatılanların gerçekleştiği zaman diliminde kaydedilmemiştir. Hatıralar, anlatılanların gerçekleştiği zamandan yıllar sonrasında, 1930'lardan geriye dönüp hatırlananlar esas alınarak oluşturulmuştur. Dolayısıyla yazar

* Prof. Dr. Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

anlatılan zaman dilimindeki görüş ve düşüncelerini de yer yer aktarmaktadır.

Halit Ziya, eserin girişinde hatıralarını niye kaleme alma ihtiyacını hissettiğini ifade etmektedir. Acı olarak nitelendirdiği rüyasında hayatta olmayan annesini gören yazar uyandıktan sonra geçmişin kendi etrafında dolanmakta olduğu hissine kapılır. Bu noktada da kırklı yaşlara kadar yaşadıklarını, gördüklerini, tanıdıklarını, düşündüklerini, hissettiklerini bütünüyle değil de aykılarak ortaya koymak ister:

İşte elimde bir mumla dolaşmaya başlamak kararını bu gece yarısında, o acı rüyadan sonra aldım. O zayıf ziyanın altında sükunetle muvakkat bir hayat ile tekrar dirilecek şeylerden öyleleri var ki ben onları, evet, hâlâ bu yaşta, bu bembeyaz saçlarla, annemin dizi dibinde tıpkı küçücük bir çocuk gibi söylemek istedim. Hayatın öyle dakikaları var ki uzun senelerin mihnetleri arasından insanın çocuk ruhunu ihya eder ona yegâne bir tesliyet Kâbe'si gibi annesinin hayalini tavaf ettirir (Uşaklıgil 2017: 24-25).

Annesinin hayatta olduğu zamanları özleyen yazar, ona duyduğu özleminden hareketle geçmişte ortaya çıkanları kendi süzgecinden geçirerek anlatmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda eser içerisinde üzerinde durulan hususları aşağıdaki başlıklar altında değerlendirmek mümkündür:

Hayatı

Çocukluktan Kırklı Yaşlara

İstanbul'da doğan yazar doğum yılını Hicri takvime göre 1284 olarak belirtir. Bu da 1867-1868 yıllarına denk gelmektedir. Doğal olarak yaşamının ilk yılları hakkında hatırası yoktur. Doğumunda Mehmet Halit Ziyaeddin ismini kulağına söyleyen babasının ahabası olan Mehmet Bey'dir. İlk hatıra-

lar 3-4 yaşlarına aittir. Kiralık olarak kaldıkları evin kendi odasının tavanındaki delik onun en büyük korkusudur. Hayalinde oradan küçük yaratıkların çıkıp girdiğini gören küçük Halit büyük korkular yaşamıştır.

Küçükken haşarı olan yazar, ölüm tehlikesi geçirir. Bir kaplumbağanın peşine takılıp uçurumdan yuvarlanır ve şans eseri çalığa takılıp ölümden döner.

Çocukluğun unutulmayan hatıralarından biri onu oldukça mutlu eden Serez gezisidir. Bir yaz, asker eniştesinin görevli olduğu Serez'de kalır. "Hayatımın ilk ve en mesut seyahati" (Uşaklıgil 2017: 43) olarak bahsettiği Serez gezisi ve orada geçirilen zaman onun için unutulmayan güzel bir hatıradır.

Babasının işleri bozulunca İzmir'e gitmek zorunda kalan yazar bundan dolayı çok üzülür. Çünkü o, kaldığı yeri, evi çok sevmektedir. İzmir'in başlarda sevilme nedeni de zaten kendisini evinden, İstanbul'dan koparmasıdır. Süreç içerisinde ise İzmir'e alışma ve orayı sevme durumu ortaya çıkar.

Eğitimle geçen çocukluk yılları içerisinde ilk aşk yaşanır. On beş yaşındaki yazar, dedesinin evinin karşısındaki Mısırlı Tekkesinde on iki yaşında bir kız görür ve ona âşık olur, aşkı için yüksek sesle şiirler dilleridir. Hatta cesaretini toplayıp aşkı anlatan mektuplar yazar, evlilik teklifi yapar. Bu mektuplar aşkın sonunu getirir. Evlerine gelen âşık olduğu kızın tekke şeyhi babası Şevkuallah Efendi, durumu gülerek anlatır. Kendisinin büyük bir ciddiyetle tasavvur ettiği evlilik fikri alaya alınca yazar utanır ve aşk da böylece sona erer.

Okuldan sonraki 17-22 yaş arası onun mesleki hayatı içerisinde büyük bir yoğunluk yaşaması söz konusudur. Büyük çoğunluğu İzmir'de geçen bu yıllar içerisinde yazar, Paris'e ve edebiyat hayalleri için İstanbul'a gitse de tekrar İzmir'e dönmüştür: "Artık tekrar İzmir'e, İzmir'ime dönmek için hazırdım; İstanbul'da beni türlü türlü hayal inkısarlarına uğra-

tan bu ikametten sonra İzmir'i şiddetle alevlenen bir iştiaqla, her köşesine, sevilen her simaya, hareket zamanının bekleyen bir tahassür ile özlüyordum" (Uşaklıgil 2017: 165) sözleri onun İzmir'e ne kadar bağlı olduğunu göstergesidir.

Bu yıllarda onun kumar düşkünlüğü ortaya çıkar. Halit Ziya, bankadan aldığı ilk maaşı kumarda kaybeder. Onun bu düşkünlüğü uzun sürmemiş ve o, demiryollarında çalışan Şemi Bey'in tavsiyeleriyle kısa zamanda bu düşkünlükten sıyrılmıştır.

Platonik aşkı Virginie Karakaşyan, bu dönemin hatıralarında yer bulan unsurlardan biridir. Bir oyuncu olan Karakaşyan ile *La Mascotte* çevirisi sebebiyle tanışan yazar, "birden sanki hayalimin şâaalarla, renklerle ihata ve tezyin ettiği sima sönüvermiş, onun yerine bir resmin boyaları, ziyaları uçtuktan sonra altından çıkan bir gölge kaim oluvermişti." (Uşaklıgil 2017: 205) cümleleriyle hayal kırıklığını ve aşkının sona erişini ifade eder.

Yirmili yaşların başı aynı zamanda onun buhran hâli içerisinde bulunduğu dönemdir. Annesinin ölümü bunda önemli bir etkidir. *"Yirmi yaşının şüphelerinden, tereddütlerinden, halledilmemiş suallerin yeislerinden, mahiyetlerine en büyük hamlelerle bile takarrüb edilememiş füturlarından tereküb eden mücadelât bende öyle meyus bir felsefe yaratmış idi, beni öyle inkâra benzeyen bir imana sürüklemiş idi ki bu makhuriyet-i maneviyeyi itmam etmek için bir küçük fiske kâfiydi."* (Uşaklıgil 2017: 221) ifadeleri annesinin ölümüyle içine düşülen buhranın nedenleri ortaya konur.

Bu buhran içerisinde yanında kaldığı amcası Süleyman Bey, ona İstanbul'a gitme teklifi yapsa da yazar yeni bir hayat kurma fikrinde olduğunu söyler ve bu teklifi reddeder. Bu dönem aynı zamanda yayın faaliyetlerin arttığı bir dönemdir. Yazar, Tevfik Nevzat ve Ali Galip ile Karataş'ta bir bekâr evi tutup orada kalmaya başlar. Askerliğini de burada kalırken bedel vererek iki ay, işlerini etkilemeyecek şekilde İzmir'de yapar.

1889'daki Paris gezisi onun ilk yurt dışı seyahatidir. Paris'teki sergi vesilesiyle buraya zeki, yetenekli bir ticaret adamı olarak tarif ettiği amcası Sadık Bey ile gider ve sonunda hülyasına kavuşur. Yaklaşık iki ay süren bu gezi vesilesiyle İtalya, İsviçre gibi ülkelerde bulunur. Bu gezinin yazar üzerindeki olumlu etkisi hayli fazladır. Halit Ziya bu gezide Paris'e doymadığını ifade etmektedir.

Evliliği de bu dönemde gerçekleşir. O, tesadüfen görüp, "yıldırım çarpması" ifadesinden anlaşılabileceği gibi, beğendiği Emin Ali Efendi'nin kızı olan Memnune Hanım ile evlenir. Dedesinin ölümü ve iyi anlaşıldığı amcası Süleyman'ın intiharı bu döneme denk gelen olumsuz gelişmelerdendir. Artık o bekâr evinden de ayrılp aile evine geri dönmüştür.

Gerek iş gerekse özel hayatta yaşanan olumsuzlukların kendisini İzmir'den soğutmuş, İstanbul planları yapmasına zemin hazırlamıştır. Edebiyat alemine daha yakın olma isteği de bu plan da etkidir. Bu plan Rejiden iş teklifi alınca gerçekleşir. Sonunda o, yirmili yaşların ortasında ailesiyle İstanbul'a gider. İzmir'den ayrılmak onun için kolay olmamıştır. Halit Ziya, İzmir'le yaptığı uzun ve hüznle vedalaşmadan sonra İstanbul'a geçer.

İstanbul, başlarda yazara korku vermektedir. Bunun temel sebebi her açıdan yeni bir hayatın kuruluyor olmasıdır. İstanbul'a gelince ev bulana kadar kayınpederin evinde kalmıştır. İlk tutulan ev Sarıyer'dedir. Sarıyer'den sonra Cihangir'de ikamet edilir. Yazar, Cihangir'e geçmekten, evinin dar bir yere sıkışmış olmasından dolayı, pişman olmuştur. Bu nedenle bir süre sonra Nişantaşı'na geçer. Nişantaşı'ndan sonraki durak ise Gedikpaşa olur. Yazarın eserde yer bulan son iki kalma yeri ise Büyükdada ve Yeşilköy'dür. Yazar, ölümüne kadar otuz yılı aşkın bir süre Yeşilköy'de yaşamıştır.

Mesleki ve edebî başta olmak üzere bütün bir hayat yoğunlukla sürerken yazarın çocukları dünyaya gelir. Altı çocuğun üçü erken yaşta ölür ve bu, yazarda büyük acılar doğurur.

Halit Ziya, II. Abdülhamit döneminin hepsine tanık olmuştur. Yer yer bu dönemle ilgili fikirlerini ifade etmenin yanında bu dönemin sıkıntısını yaşadığı ve sorgulandığı sıkıntılı bir süreç geçirmiştir. Yazar, 1890'ların ortalarında *Mektep* dergisinde yazdığı Sanskrit edebiyatıyla ilgili yazılarında materyalizmi yayma amacıyla olduğu iddiasıyla Zaptiye Nezareti'nde sorgulanmıştır. Bu sorgulamadan bir cezai yaptırım çıkmamış ve Halit Ziya daha sonra da başka bir soruşturma geçirmemiştir. Bu süreçte sorgulamaya giderken, bir suç işlemediğinden emin olmakla birlikte, sürgün korkusu yaşamıştır.

Yazar, İstanbul'a geldikten sonra bir taraftan Rejideki işini sürdürürken diğer taraftan yazı çalışmalarını, yavaş yavaş arttırmıştır. 1901'den sonra Rejideki çalışmalar devam ederken yazı çalışmaları azalmıştır. Bu uğraşlar içerisinde onun İttihat ve Terakki'ye katıldığını da belirtmek gerekir. Bu katılım II. Meşrutiyet'in ilanından sonra olmuştur. II. Abdülhamit'in tahttan indirilişi ve Mehmet Reşat'ın padişah olmasından sonra da Mabeyn Başkâtibi seçilmiş ve eserin yazarın 1909'a kadar olan anılarını kapsamaması sebebiyle hayatının akışıyla ilgili eserde verilen bilgiler son bulmuştur.

Ailesi Hakkında

Yazar, eserde kökeninden başlamak üzere ailesi üzerinde durmuştur. Gerek doğduğu andan itibaren mensup olduğu, gerekse sonradan kendisinin oluşturduğu aile eserde yer bulmuştur. Uşaklı olan ailesinin asıl adının, helva işiyle uğraşmalarından dolayı, Helvacıade olduğunu belirten yazar, zaman içerisinde İzmir'e göç ve sadece halıcılık işi yapmalarından dolayı değiştiğini ifade etmektedir. İzmir'de ailesi, geldikleri yerden

hareketle, Uşaklılar, Uşaklıgil, Uşakizade olarak anılmaya başlamıştır.

Halı işinin büyümesi neticesinde İstanbul'a şube açılmış ve bu şubenin başına yazarın babası olan Hacı Halil Efendi geçmiştir. Buna bağlı olarak da yazar, İstanbul'da doğmuştur. Yazar, babasını "bir işadamı olmaktan ziyade bir fikir ve his adamı idi. Zamanında yegâne tahsil zeminini teşkil eden Arap ve Acem lisanlarıyla iştilal edilmiş, henüz çocuk iken babasının yanında hacca gitmiş. Fârisî ile ziyade uğraşmasından Mesnevî ile Hâfız Şirazî ile fazla ülfeti husule gelmiş, onların telkinleri kendisini tasavvufî iştilale sevk etmiş idi." (Uşaklıgil, 2017: 27-28) cümleleriyle tanıtır. Babasına olan hislerinden çok da bahsetmeyen yazarın onu ne kadar sevdiği, babasını, ticari işler nedeniyle, azarlayan dedesini, dayak yemeyi göze alıp, uyarmasından anlaşılır.

Halit Ziya, annesi Behiye Hanım'dan da yer yer bahseder. Onun ailesine dair söylenen tek husus Kayserili bir aileye mensup olduğudur. Hatıralarda annesinin Halit Ziya'ya her zaman destek olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Behiye Hanım, alacağı kitaplar için parası olmayan oğluna altın vermekten çekinmez. Annesinin ölümüne doğru gidişi, ölümü ve bu ölümün bıraktığı etki ise daha ayrıntılı anlatılmıştır. Bu da yazarın annesine ne kadar düşkün olduğunu göstermektedir. Annesini "daima gülen, daima şen" (Uşaklıgil 2017: 79) olarak tasvir eden yazar, onun ölümüne yaklaştığı dönemde ve öldüğünde oldukça sarsılmıştır. "Sabahları ona veda ederken, akşam avdetimde onu daha iyi bulmak ümidiyle avunmağa çalışarak çıkardım (...) Bir akşam (...) içtim, içtim; tahammülümün pek çok fevkine çıktım: ve birinci defa olarak eve sarhoş avdet ettim." (Uşaklıgil 2017: 211) diyen yazar annesinin kötü durumundan ne kadar etkilendiğini ortaya koyar. Behiye Hanım vefat ettiğinde ise yazar büyük bir üzüntü duyar ve olumsuz ruh hâli içerisinde *Mezardan Sesler*'i kaleme alır.

Halit Ziya'nın dedesi Hacı Ali Efendi ile güçlü bir bağı vardır. Ona dair ilk hatırası çocukluğunda İstanbul'dan İzmir'e taşındıkları zamanda ortaya çıkar ve yazar dedesini şöyle tasvir eder:

Geniş bir gövdesiyle omuzları, uzun bir boyu vardı ki elifi şalvarıyla başında ince bir şal sarılı fesiyle, çitarî mintanının üstünde geniş ceketiyle yahut bol paltosu ile ona mehîb bir hâl verirdi. Hemen daima düşünceli ve öfkeli zannolunan simasının mânâsına dolgun, karışık ve kıvrık kaşlarıyla kırpıklarının birbirine karşı gölgeleri altında parlak siyah bir kömür parçası gibi ışıldar, gözlerinden öyle keskin bir nüfuz ve onun altında etrafına karşı kendi tefevvukundan emin öyle saklı bir istihza akardı ki bu suretle teşekkül eden mecmuasının tesiri altında bulunmamak mümkün değildi (Uşaklıgil 2017: 67).

Hacı Ali Efendi'nin bu özellikleri; yazarın sevgisini bir şekilde hissettirmesi, ona kitap okutturması; yazarın İzmir'deki eğitim hayatını başlatması gibi sebeplerden Halit Ziya'nın ona derin bir sevgi ve saygısı söz konusu olmuştur. Dedenin ölümü büyük ailenin dağılmasında temel etken olmuştur: *"Ailenin temel direği ortadan kalktıktan sonra onu terkib eden ecza yavaş yavaş çözülen ve çözüldükten sonra yer yer eriyen buz kütleleri gibi dağılmıştı."* (Uşaklıgil 2017: 378-379). Ara ara bu geniş aileyi özleyen yazar, İstanbul'daki aile yüklerini ziyaret etmektedir.

Bu şahsiyetler dışında Halit Ziya'nın en çok bahsettiği akrabası amcası Süleyman Bey'dir. Yaşlarının birbirine yakın olması sonucunda ikisi çocukluklarından Süleyman Bey'in ölümüne kadar oldukça yakın olmuşlardır. Yazar, Süleyman Bey'i sıklıkla yaşadığı duygusal ilişkiler sebebiyle aşk adamı olarak adlandırmaktadır. Süleyman Bey, gençlik yıllarında İzmir'den ayrılmaya niyetlenmiş ve Halit Ziya'ya da İstanbul'a birlikte gitme teklifinde bulunmuştur. Halit Ziya, İzmir'de bir hayat kurmak istediğinden bu teklifi reddet-

miştir. İstanbul'a giden Süleyman Bey, gizli bir cemiyet kuranlardan olduğu iddiasıyla Bağdat'a sürgün edilmiş ve orada bir yıl kalmıştır. Sürgünün insanlar üzerindeki etkisini göstermek açısından yazarın onun sürgün dönüşü hâlini anlattığı kısım önemlidir:

"Menfânın tahrip kuvveti ne demek olduğuna Süleyman Bey'in avdetinde, izmihlâl-i hâlini görünce vâkıf oldum. Ancak bir sene süren bu musibet, kurbanını kemirmekte acele eden bir açlıkla onu maneviyatından bağlayarak cismaniyetine kadar dişlerinin arasında ezmiş, çiğ-nemiş (...) gibiydi." (Uşaklıgil 2017: 253).

Süleyman Bey, sürgünden sonra intihar ederek hayatına son vermiş ve bu ölüm, yazarı oldukça fazla üzmüştür.

Üzerinde durulan bu isimlerin dışında aile içerisinde yer alıp detaylı ele alınan pek kimse yoktur. Yazar, zaman zaman bazı akrabalarını saysa da onlara dair fazla bir tafsilat vermez. Örneğin kardeşleri veya baba tarafından akrabalarına, amcası Sadık ile Paris sergisi vesilesiyle Avrupa seyahati yaptığını söylemesinde olduğu gibi, gelişmeler içerisinde yer vermektedir.

Yazar, yirmili yaşlarda Memnune Hanım ile evlenmiştir. İlk görüşte Memnune Hanım'a âşık olan ve onunla evlenmeden önce kendi kendine bütün varlığını evliliğe adayacağına dair söz veren yazar hatıralarında eşinden çok bahsetmemektedir. İlk doğumundan sonra eşinin ciddi rahatsızlıklar geçirdiğini ve bu süreçte kendisinin onu hiç bırakmadığını ifade etmektedir. Bu evlilikten Vedide, Hatice Bihin, Güzin, Sadun, Halil Vedat ve Bülent adlı altı çocuk doğmuştur. Vedide, Güzin ve Sadun'un erken ölümlerinin verdiği acı ve hüznün ifade edilir. Çocuklarının peş peşe ölümü sebebiyle hayattan soğuyan yazara Halil Vedat'ın doğumu, "tevellüdüyle, hayatla rabıta çözülmemiş oluyordu." (Uşaklıgil 2017: 453)

cümlelerinden anlaşılabilceği gibi yaşama sevinci verir. Hatıralarda, Memnune Hanım da olduğu gibi, çocuklar için de çok fazla anlatılan husus bulunmamaktadır.

Eğitim Hayatı

Yazar, eserde bütün eğitim hayatına yer vermiştir. Bunun sebebi hatıraların sürdüğü kırklı yaşlardan önce eğitim hayatının sona ermiş olmasıdır. Halit Ziya'nın okul hayatı altı yaşında başlamıştır. Onun ilk gittiği okul evlerine uzak bir yerde, İstanbul'un Mercan Mahallesi'ndedir. Babasının iş yeri okula yakın olduğu için burası tercih edilmiştir. Bu okul eski tarzda eğitim vermektedir ve Halit Ziya "mektepten ne kadar soğumuştum, kaç kere sabahleyin oraya kadar gitmemek ve pek sevgili tavuklarımla vakit geçirmek için hastalıklar icat etmiş, huşnuluklar yapmış, yerlere yatarak tepinmiş(tim)" (Uşaklıgil 2017: 33) cümlelerinde ifade ettiği gibi, başarılı olsa da, burayı sevmemiştir. Hatta gösterdiği tepkiden dolayı okuması hususunda şüpheler doğmuştur. Bununla birlikte o, okumaktan vazgeçmiş değildir. Nitekim yeni tarzda eğitim yapan, evlerine yakın Sibyan Mektebine (Saraçhane Taş Mektebi) tek başına gidip orada okumak istediğini ifade eder. İsteği kabul edilir ve o yaklaşık bir yıl bu okula gider. Burası askeri rüştiyelere öğrenci yetiştiren bir okuldur. Onun bundan sonraki durağı ise kuzeninin yönlendirmesiyle Fatih Askeri Rüştiyesi olur. Buraya da kendi kararıyla kaydolmuş hatta eve dönünce büyük bir özgüvenle ailesine "ben bugün Fatih Askeri Rüştiyesi'ne yazıldım..." (Uşaklıgil 2017: 36) demiştir. Buna rağmen babasından ceza alacağı korkusunu yaşamış ama korkusu boşa çıkmış; babası da onu desteklemiştir. Rüştiye hayatı İzmir'e taşınana kadar sürmüştür. Yazar, 4-5 yıl devam ettiği okulunu oldukça sevmiş ve en başarılı öğrenciler arasında olmasa da en sıvri öğrenciler arasında yer almış, sınıfının başçavuşu seçilmiştir.

Ailesiyle İzmir'e gelen yazarın okul hayatı hemen başlamaz. Bu durum onu üzer ve

hatta yazar Fatih Askeri Rüştiyesi yıllarını özlemeye başlar. Amcaları Yusuf ile Süleyman özel dersler almaktadır. Yazar, bu dersleri ve özellikle Fransızca öğretmeninin derslerini bir köşeye çekilip dinler. Bir süre sonra dedesinin yönlendirmesiyle İzmir Rüştiyesine başlar. Rüştiye yıllarında İzmir'deki yabancı okulları da takip eden yazar, onların daha faydalı bir eğitim verdiklerini düşünmeye başlar. Oradan mezun olanları değerlendirirken "her şeyden evvel amelî hayat için ne lazımsa onu öğrenmişlerdi: Birkaç lisamı söylerler, yazarları iktisadî ve ticarî malumata inzıman eden hesap kuvvetiyle iş alemine atılmak onlar için pek kolay bir şeydi." (Uşaklıgil 2017: 92) diyen Halit Ziya, yabancı okulların daha iyi eğitim verdiklerini ifade eder. Bunun neticesinde o, İzmir Rüştiyesinde iyi bir eğitim almadığını düşünerek burada geçen zamanını hayatının en kötü dönemlerinden biri olarak hatırlar. Yazar, özellikle de Fransızca öğrenme isteğiyle İzmir Rüştiyesinden ayrılmaya karar alır. Dedesinin desteğiyle de yabancı bir okula girmek için hazırlık almaya başlar. Bu hazırlığın içerisinde başta Fransızca olmak üzere çeşitli dersler yer almaktadır. Alınan hazırlıktan sonra Halit Ziya, Ermenilere ait olan Mechitariste okuluna kaydolur. O, buraya giden sınırlı Türk çocuklarından biridir. Okul, onun gelişimine büyük katkı sağlar. Burada İtalyancayı da öğrenen yazar, buradaki eğitim hayatının yoğunluğunu ve verimliliğini şöyle anlatır:

Etrafımda bulunan çocuklardan bana da sirayet eden bir humma vardı, tahsil hayatımda bu kadar cehd sarfedilmiş bir zamanı tahattur etmiyorum. Zaten müallimlerin bir dakika ârâm bilmeyen takayyüdü müzakerecilerin etüt saatlerinde hiçbir şakirde murakabeden kaçmak imkânını bırakmayan gözü, boş vakitlerin arasına sıkıştırılan teneffüs zamanlarından artmış saatleri istilâ eden vazife izdihâmı çocukların bütün melekelerini en son gerginlikte tutarak onlardan ihtizaz yekûnunun azamî derecesini istihsal ediyordu. (Uşaklıgil 2017: 103-104).

Yabancı bir okula gönderilmesi aynı zamanda tepki de doğurur. Onun dininden, gelenek ve göreneklerinden farklı bir yerde eğitim alması bazı çevrelerden tepki alsa da, gerek ailesi gerekse kendisi burada alınan eğitimin faydalarını gördüğünden, pek etkili olmaz. Neticede Halit Ziya bu okulu bitirir. 17 yaşında okulu bitiren yazarın eğitim açısından önünde iki yol vardır: Bunlardan birincisi Avrupa'da bir üniversiteye gitmek, ikincisi ise İstanbul'daki hukuk ya da mülikiye okuluna devam etmek. Halit Ziya bu seçeneklerin hiç birisine heves etmediği için eğitim hayatını "*bir an evvel bir meslek sahibi olmak ve hayatı kazanmak...*" (Uşaklıgil 2017: 115) amacıyla sona erdirir.

Mesleki Hayatı

Halit Ziya'nın *Kırk Yıl* adlı eserde yer bulan mesleki hayatı, 1909'a kadar olanı yani onun Mabeyn Başkâtibi olduğu yıla kadarki süreci kapsamaktadır. Eğitim hayatı bitince mesleki hayat başlar. Tüccar bir aileye mensup olması vesilesiyle yaptığı ilk iş babasının yanında kâtipliktir. Burada çalışmasının sebebi kitapları ve gezintileri için para kazanma isteğidir.

Babasının yanında çalışırken yeni bir iş alanı ihtimali belirir. Babasının mağazasına gelip giden Bay Lachenbacher'in önerisiyle dış işlerinde görev almaya niyetlenir ve İzmir'de bulunan Demiryolları Umum Müdürlüğü'nden destek almak için onunla görüşmeye gider. Müdürün "*tuhaftır (...) üç buçuk kelime Fransızca öğrenebilenler hemen Hariciye'ye göz atarlar!*" (Uşaklıgil 2017: 146) şeklindeki sözleri hayal kırıklığı yaratsa da o, cebindeki referans mektuplarıyla İstanbul'a doğru yola çıkar. Bu sefer de işler yolunda gitmekte iken kendisine destek olacak devlet görevlilerinin görevden alınmalarıyla hariciyecilik niyeti tamamen sona erer.

İstanbul'da istediği işe giremeyen Halit Ziya, 1880'lerin ortalarında tekrar İzmir'dedir. Bu dönüşte yaklaşık altı yıllık bir süreçte

farklı işler yapar. Öğretmenlik, bankacılık, matbuat ve yazarlık sahası onun 18-24 yaş aralığında İzmir'de çalıştığı alanlardır. Önce Rüştüye'de başlayan Fransızca öğretmenliği daha sonra İzmir İdadisinde devam eder. Bankacılık, Osmanlı Bankasının İzmir şubesinde icra edilir. Matbuat ve yazarlık sahası da kurulan yeni yayın organları (*Neuruz*, *Hizmet*) ve burada gerçekleşen yazılarla ortaya çıkar.

"Altı seneden fazla süren yorgun fakat sönmek bilmeyen bir gayret ateşinin alevleriyle daima taşkın bir hayat beni mektepten bankaya, bankadan matbaaya, matbaadan tekrar mektebe ve bankaya sürüklüyor; en ziyade ders saatleriyle bankanın iş saatlerini telif edebilmek için ekseriyet üzere öğle tatillerinde aç kalmaya mecbur olarak vazifeden geri kalmamak mecburiyeti beni soluya soluya koşullarla kamçıliyordu." (Uşaklıgil 2017: 174)

ifadeleri yoğun geçen dönemi gözler önüne sermektedir.

Bu süreç içerisinde Halit Ziya daha sonra çok pişman olacağı yeni bir işe girer. Bankadan ayrılıp Mesalih-i Ecnebiyede (Yabancı İşleri) çalışmaya başlar. Yazarın pişmanlığının sebebi kendine uygun olmayan bir iş yapıyor olmasıdır. Girdiği yeni iş ne maddi ne de manevi açıdan kendisine uymaktadır. O, ne yaparsa yapsın buradaki işine alışamaz ve buradan ayrılıncaya kadar her sabah işe gelirken "müthiş bir nedametın sızları arasında, karaciğer sancısı yeni bir buhran geçiren bir hasta ızdırabı ile" (Uşaklıgil 2017: 289) kıvrılır. Halit Ziya'yı pişman olduğu işinden kurtaran husus ise yeni bir iş olur. İstanbul'dan gelen telgraf onun hayatını baştanbaşa değiştirmiştir. Bu telgrafta kendisine, yabancı ülkelerin Osmanlı'dan alacaklarını tahsil etmek için kurdukları ve tam adı Memalik-i Şahane Duhanları Müsterekü'l-Menfaa Reji Şirketi olan tütün idaresi Rejide başkâtiplik teklif edilmektedir. Bu teklif büyük bir sevinçle karşılanır ve yazar biraz da bu işe girecek ol-

manın korkusunu duysa da İzmir'den ayrılıp İstanbul'a geçer. Böylece İzmir'de yoğun bir şekilde yürütülen çeşitli işler son bulur.

1890'ların başında ortaya çıkan Rejideki görev, yükselmeler olmakla birlikte, Mabeyn Başkâtibi (1909) olana kadar sürer. Yazar, uzun süre Rejide çalışmasına rağmen burasının sağlıklı işlemeyen ve hiçbir kesim tarafından sevilmeyen bir kurum olduğunu dile getirmektedir.

1908'de II. Meşrutiyet'in ilk günlerinden itibaren aynı zamanda Darülfünunda Garp Edebiyatı Tarihi ve Hikmet-i Bedayi (Estetik) kürsülerinde hocalık yapar. Buradaki hocalık 31 Mart Vakası'na kadar sürmüştür. Bu vakadan ve vakamın bastırılmasından sonra artık o, 1909 itibarıyla Mabeyn Başkâtibi'dir. Haturaların zaman dilimi olarak 1909'da sona ermesiyle Halit Ziya'nın eserinde bulunduğu son görev de bu olur.

Edebî Hayatı

Edebiyat Serüveni

Halit Ziya'nın edebiyata ilgisi küçük yaşlarda başlamıştır. Bu ilginin iki temel göstergesi vardır. Bunlardan birincisi okuma düşkünlüğü ikincisi ise Gedikpaşa Tiyatrosu'dur. Özellikle tiyatroya izlemeye olan merakı kendisini tiyatro kitaplarına da yönlendirir. Bu ilginin aşırı olduğunu düşünen babası çoğunun içinde aşk kelimesi geçen kitapları "*bunların içinde 'Mektebe aşk' göremiyorum...*" (Uşaklıgil 2017: 50) diyerek yakmıştır ancak bu gelişme Halit Ziya'nın tiyatro ve edebiyata olan ilgisini bitirmemiştir.

Çocuklukta, İstanbul'da ortaya çıkan edebiyata ilgi İzmir'de ivme kazanır. Bu hususta dedesinin önemli bir payı bulunmaktadır. Dedesinin kendisine kitap okutması ve kendisinin de geleceğe yönelik edebiyatçı olma isteğinin uyanması şu şekilde ifade edilir: "Titreyerek kitabı açtım; ağzımda bir kuruluk, gözlerimde bir bulanıklık vardı.

Bu kitap bir hikâye idi, fakat ne idi? *Hasan Mellâh* yahut *Hüseyin Fellâh*, belki de *Felâtin Bey'le Rakım Efendi*. Kim derdi ki bu dakika mukadderatımı tayin edecek ve temayül-rime bir mecra çizecek olan dakikadır..." (Uşaklıgil 2017: 85).

Halit Ziya, İzmir'de bütün maddi imkânlarını kitaplar için harcamaktadır. Bu düşkünlük küçük yaşlarda zengin bir kütüphaneye sahip olması sonucunu doğurur. Zamanla kütüphaneye Fransızca kitaplar da eklenir. Mechitariste'te okurken Fransızcasını geliştirmesine bağlı olarak kitap tercümeleleri dahi yapmaya hatta bunları yayınlamaya başlar. Böylece Mechitariste ile beraber Türkçe romanlara olan ilgi genişler ve Fransızca romanları da kapsar. Yine bu dönemde şiir ilgisi de artar; çevresinden olumsuz değerlendirmeler alsa da şiir yazıp yayınladır.

Okul hayatından sonra İzmir'de çıkarılan yayın organlarıyla birlikte çeşitli konularda çalışmaları yayınlanır, aynı zamanda roman yayınlama süreci de başlar. Dergi ve gazete çalışmaları edebiyat dünyasında şöhret kazanmasına vesile olmuştur. İzmir'de iken okuduğu Sami Paşazade Sezai'nin *Küçük Şeyler* adlı kitabı kendisini çok etkiler. Bu eser onun kısa hikâyeye yönelmesini sağlar.

Rejide işe başlayacağı için İstanbul'a gelen yazar, İzmir'de aldığı tavsiyeler üzerine, başlarda yazı hayatına devam etmeye niyetli değildir. Bununla birlikte bu durum kısa sürede değişir. Yazmayı hayatının önemli bir uğraşı hâline getiren Halit Ziya, yazı ve edebiyat dünyasından çok da uzak kalmaz. Nitekim Recaizade Mahmut Ekrem de yazıyı bırakmaması gerektiği konusunda görüş belirtmiştir. Yazar, daha önceden tanıdığı Ahmet İhsan'ın *Servet-i Fünun* dergisinde yazmaya başlar. Böylece yazmama düşüncesi burada yayınlanan küçük hikâyeler ile ortadan kalkar. Kendisi *Servet-i Fünun*'da yazmaya başladığında Edebiyat-ı Cedide henüz ortaya çıkmamıştır. Bu süreçte yazar *Mektep*'te de yazı yayınladı. 1896'da ortaya

çıkan Edebiyat-ı Cedide'ye katılan Halit Ziya, bu topluluğu oluşturanların nasıl bir araya geldiklerini şu ifadelerle açıklar:

Edebiyat-ı Cedide unvanını üzerine yaptırdıkları zümreyi teşkil eden anâsır hep dağınık, ayrı ayrı muhitlerde başka başka şerait içinde birbirine benzemeyen mesleklerde yetişen ve yekdiğerinden maîşet ve cemiyet sahasında uzak yaşayan unsurlardan mürekkepti. Aralarında gözle görülmeyen fakat kendisini hissettirecek iradetini vaz eden bir zihniyet teşabühü vardı ki karanlıklarda çalışan bir örümcek gibi ağının tellerini yavaş yavaş edebiyat âlemi denen köhne binanın saklı kenarına gerip yapıstırıyordu ve böylelikle bir gün geldi ki zümreyi teşkil eden anâsırlaşmadan, dinleşmeden yalnız birbirlerine pek yakın fikir ve vicdan bağları ile merbut dostlar oluvereceklerine ve daima öyle kalacaklarına peşin bir emniyetle birleşmiş oldular (Uşaklıgil 2017: 341-342).

Gerek burada gerekse daha sonra ifade edilenlerden hareketle yazar, topluluğun herhangi bir hazırlık yapılmadan aynı düşünce ve zevk etrafında bir araya gelen şahsiyetlerce oluşturulduğunu dile getirmektedir. Halit Ziya'yı bu topluluk içerisinde yer almaya davet eden kişi Recaizade Mahmut Ekrem'dir. 1896-1901 arası devam eden Edebiyat-ı Cedide içerisinde kalan Halit Ziya, bu süreçte kendilerine pek çok eleştiri yöneltildiğini hatırlamaktadır. Eleştirilere rağmen kendilerinin, dilde süse yer verme gibi hataları olmakla birlikte, edebiyatta olumlu işler yaptıklarına inanmaktadır. Aynı zamanda İkdâm'a da yazı verdiği bu evrenin en çok yazdığı evre olduğunu vurgulamaktadır. Edebiyat-ı Cedide'nin yazmaya olanak vermeyen istibdat dönemi sebebiyle son bulduğunu ifade eden yazar, 1901'de sonra edebî faaliyetlerini azaltır ve bir süre sonra bu faaliyetlere son verir: "Kalemin edebiyatla münasebeti kalmadı; senelerce ta Meşrutîyet'in ildm senesine kadar, galiba altı sene, ne basılmak için, ne saklanmak için edebiyata taal-

luku olabilecek tek bir satır yazmadım." (Uşaklıgil 2017: 483). Böylece Halit Ziya, okul yıllarında başlayan ve gittikçe artan yazma serüvenine 1909'a kadar ara vermiştir. II. Meşrutîyet'in ilanıyla siyasetin ön planda olduğunu, edebiyatın güçlü olarak icra edilmediğini ifade eden yazar, edebiyat dünyasına döner. Yazılar yazar, *Nesl-i Ahîr*'i kaleme alır. Aynı zamanda tiyatroyu canlandırmak için yapılan toplantılara katılır ancak bu toplantılar bir sonuç doğurmaz. II. Meşrutîyet'in ilan edilmesi ile Halit Ziya tekrar sanat ve edebiyat faaliyetlerine geri dönmekle beraber *Kırk Yıl*'ın 1909'a kadarki hatıraları içermesine bağlı olarak, yazarın edebiyat serüvenine dair anlattıkları da bu noktada son bulur.

Eserleri

Hatıralarda üzerinde durulan kimi yayınlanmış kimi yayınlanamamış eserler bulunmaktadır. Bunun yanında 1909'a kadarki zaman diliminde yayınlanıp bu eserde ele alınmayan eserlerin de olduğunu belirtmek gerekir. Onun ilk eseri yayınlanmayan bir çeviridir ve bu eser Fransızcasını geliştirmek için ona dersler veren Auguste de Jaba tarafından verilmiştir. Bu eser Pierre Alexis Ponsondu Terrail'in *Les Nuits de la Maison Dorée*'sidir. Elde olmadığı için, 14-15 yaşlarında yaptığı çevirinin nasıl olduğunu hatırlamayan yazar onun büyük bir ihtimalle hatalarla dolu gülünç bir eser olduğunu düşünmektedir.

Mechitariste okulunda çevirilere devam eden yazar Jules Verne, Louis Figuiet, Camille Flammarion gibi isimlerden çeviriler yapıp İstanbul'da bastırır. Neyin basıldığı hakkında bilgi verilmemekle beraber o, küçük yaşlardaki bu girişimlerini bir çığlık olarak görmektedir. Bunlardan sonra Alexandre Dumas'dan *Kraliçe Margo* ve Eugène Scribe'ten *Bir Macera-yı Aşk* çevirileri gelir. Bunlar da basılabilmiş değildir. Çeviride iyice ilerlediğini düşünen yazar manzum bir trajedi çevirmeye girişir. Hedef Jean

Racine'nin *La Thébaïde* adlı eseridir. Nesir şeklinde çevirmeye çalıştığı bu eser, arkadaşlara okunmakla sınırlı kalır. Yazar, çocuk yaşta çeviri yapma atılganlığı gösterdiği için şaşkınlık duymakla birlikte bunlardan kimilerinin basılmış olmasını daha da şaşırtıcı bulmaktadır. Çeviri çalışmalarını kesmeyen yazar, genelde fenni konular içeren yazılarını *Hazine-i Fünun*'da yayınlar.

Bu ilk çalışmalarda kendisini oldukça olumsuz etkileyen bir gelişme olur. Mensur bir şiirini Muallim Naci'nin bulunduğu *Tercüman-ı Hakikat*'e gönderir. Muallim Naci, bu şiiri yayınlamakla beraber şiirin yanına "mezarda aşk aramak, ölüde can aramağa benzer" (Uşaklıgil 2017: 110) notunu düşer. Bu iğneleyici laf yazarı bütün edebî hayatı boyunca en fazla sinirlendirendir.

Neirûz'u çıkarmaya başlayan yazar eserlerine burada yer vermeye başlar. Dergide "Tuvalet Masası" başlığı altında Louis Figuer'den çevirerek yayınladığı ve kişisel bakım ekseninde yazılmış yazılar İzmir'de alay konusu olur. Georges Ohnet'den çevirdiği *Demirhane Müdürü* de bu dergide tefrika edilir.

Halit Ziya'nın bu ilkyazı çalışmaları sonrasında 1909'a kadar çeşitli eserler yazıp yayınladığı görülmektedir. Bunlardan *Kırk Yıl*'da yer bulan, gerek o dönemde gerek daha sonra kitaplaşan ya da kitaplaşmayan belli başlı eserler ve bunlarla ilgili çeşitli hususlar üzerinde durmak gerekir. Bunlardan ilki *Garptan Şarka Seyyale-i Edebiye Fransız Edebiyatının Nümune ve Tarihi Medhal* başlığını taşıyan edebiyat tarihidir. Bu eser Halit Ziya için tam bir hayal kırıklığıdır. Çünkü kendi projesi ile basılan eser arasında ciddi farklar vardır. Eseri basan Arakel Efendi ve kendisinin eseri görünce yaptığı tepitlerle hisleri bağlamında,

Her şeyden evvel eserin cesameti peşin verilmiş tahrir ücretini tecavüz etmesine dikkat etmiş, kitabın baş taraflarından yarıdan ziyadesini hazfeylemişti. Sonra sebk u rapı sakatları, hele tertip

yanlışları kitabı baştan başa istilâ etmişti. Elimde kurşun kalemle bunları olanca hiddetimin hızıyla işaret ederken kitabı kalbura çeviriyordum ve galiba hülyalarımın bu menfur maskara hâline girmiş olmasından zaptedilmeyen bir sinir buharısıyla ağladım." (Uşaklıgil 2017: 157)

ifadelerini kullanan Halit Ziya, eserin planlandığı gibi yayınlanmadığını ve uğradığı hayal kırıklığını ortaya koymaktadır. O kadar ki başlık bile yazar, tarafından eleştirilmektedir.

Sefile romanı ve *Mensur Şiirler*, *Hizmet*'te çıkan eserlerdendir. Gazetede tefrika edilen *Sefile*, Recaizâde Mahmut Ekrem'in önerisiyle kitaplaştırılmak istenir. Eser, "*seair-i İslâmiyeye mugayereti hasebiyle*" (Uşaklıgil 2017: 188) daha açık bir ifadeyle İslâm dinine uymayan aykırılıklar taşıdığı gerekçesiyle sansüre uğrar ve kitaplaşmaz. Bu duruma anlam veremeyen yazar, "*bu hikâyeyi herhangi bir akide namına mugayir görmek beşeriyeti, onun feci sefalet elvahum; kanun, etin hâfîyasında saklanmız zaruriyatın kanununu inkâr demektir.*" (Uşaklıgil 2017: 189) sözleriyle kararın saçmalığını vurgular.

Bu süreçte şiirin sadece nazım şeklinde olamayacağını düşünen Halit Ziya, bu doğrultuda mensur şiirler yayınlamaya başlar. Bu şiirler olumlu olduğu kadar olumsuz tepkiler almıştır. Bununla birlikte süreç içerisinde ortaya çıkan gelişmeler olumsuz eleştirilerin gittikçe azalması hatta yok olması sonucunu doğurmuştur. Bu tarz şiirlere gösterilen rağbetin artması ve Recaizâde Mahmut Ekrem'in teşvik edici mektubu sonrasında Halit Ziya'nın mensur şiirleri edebiyat sahasında kendine iyice yer etmeye başlamıştır. Bu şiirler, *Sefile*'nin akabetine uğramayıp *Mensur Şiirler* (1891) adıyla kitaplaşır.

Sefile'den sonra *Hizmet*'te *Nemide*'nin tefrikası başlar. "Her genç gibi bende de bir hayal, emellerimin, heyecanlarımın arasında irtisama başlayarak hassasiyetimin dâimi bir zâiri olan bir genç kız hayali vardı ki (...) İşte *Nemide* bu hayalden doğdu." (Uşaklıgil 2017:

189-190) diyen Halit Ziya eserin nasıl bir kaynaktan doğduğunu ifade eder. Yazar, *Nemide*'nin İzmir'de genel olarak beğenildiğini İstanbul'dan ise çok az olumsuz değerlendirme geldiğini söyler. Bu da kitaplaşan eserlerdendir.

Nemide'den sonra kitapta bahsedilen iki eser hikâye türündedir. Bunlar *Bir Muhtıranın Son Yaprakları* ile *Bir İzdivacın Tarih-i Muşakası* adlı hikâyelerdir. Eserlerin içeriğinden çok bahsedilmemekle birlikte başka hatıraların aktarıldığı görülmektedir. İlk hikâyeyi gazeteden okuyan Abdülhalim Memduh hemen Halit Ziya'yı uyarır. Çünkü eserde iktidara yönelik ciddi eleştiriler söz konusudur ve bu unsurlar Halit Ziya'nın sürgün cezası almasına sebep olabilecek niteliktedir. Bunun üzerine hikâyeyi yeniden gözden geçiren yazar, uyarının yerinde olduğunu fark eder ve kitaplaştırmadan önce esere otosansür uygular. İkinci hikâye ile ilgili ise yıllar sonra Ali Kemal'den intihâl suçlaması geldiği belirtilir. Ali Kemal, hikâyenin başka bir eserden hareketle oluşturulduğunu iddia etmekte; Halit Ziya ise bunu reddetmektedir.

Eserde *Dayda* ve *Deli* adlı romanların yazıldığı ve bu ikisinin yangında yok olduğu dile getirilmektedir. Ancak *Deli* adlı eserin *Hizmet*'te bir süre tefrika edildiği tespit edilmekte ve bu bilginin bir kısmıyla yanlış olduğu ortaya çıkmaktadır (Huyugüzel 2004: 23).

Bunların ardından daha sonra kitaplaşacak olan *Hikâye* tefrika edilir ancak kitapta bu esere dair başka bir bilgi söz konusu değildir. Bu dönemde oynanmak üzere Edmond Audran'ın *La Mascotte* operetini çeviren yazar, bu çeviriden dolayı büyük bir gurur duymuştur. Opereti sahneye koyacak kumpanyanın dağılması, çevrilen bu oyunun işlevini yerine getirememesi sonucunu doğurur. Yazar, elindeki nüshayı daha sonra tiyatroyla uğraşan Rıdvan Paşazade Reşat Bey'e vermiş ve o çeviriyi bir daha görmemiştir.

Hizmet'te tefrika edilip daha sonra yayımlanan bir diğer eser *Mezardan Sesler*'dir.

Bu eserin bir buhran dönemi ürünü olduğu vurgulanmaktadır. Mensur şiir tarzındaki bu eser, yirmili yaşlarda annesini kaybetmiş yazarın olumsuz ruh hâlinin yansımasıdır. Yazar, annesinin önemini, kendisine verdiği gücü ve eserin ortaya çıkışını şöyle ifade eder:

Ruhumun bütün iplikleri ona vâsil olur ve onda düğümlendikten sonra hayata, eşyaya, eşhasa geçerdi. Her akşam onun yanında, onun ya kulaklarıyla saçları arasından, ya çenesinin altından rayhasını sömüren dudaklarla maneviyetimi yıkadıktan sonra inşirah bulurdum. O da karanlık odasında geçen uzun düşünce saatlerinden sonra beni görmeye gözlerinin güneşe tesadüf etmiş bir koyu zümrüt iltıma ile parıldaayan nazarında saadetini tekrar bulmuş olurdu. Böyle birkaç dakika içinde, söylemeden, söylemeye hâcet bırakmayan bir hissedişle, yirmi dört saat için kifayet edecek kuvveti alırdık.

Bu menbaı kaybetmiş oluyordum: Onun tesliyetini ararken *Mezardan Sesler* yazılmış oldu (Uşaklıgil 2017: 221).

Bu eserden sonra *Bir Ölümlün Defteri* gelir. Yazar, bu eserin olgunluğa ulaşmasında önemli bir nokta olduğunu ifade eder ve çocukluğunda etkisinde kaldığı Rus harbinden acı izlerinden doğduğunu aktarır.

Yazar, *Bir Ölümlün Defteri*'nden sonra *Bu muydu? Ve Heyhat* adlı romanları yazdığını, bu eserlerin 1930'larda artık neredeyse unutulduğunu söylemektedir.

Mezardan Sesler'i yazdıran buhran hâlinin bir ürünü de İzmir'de yazılan son roman olan *Ferdi ve Şürekâsı*'dır. Yazar, içine düştüğü buhrandan kurtulmak için çareyi edebiyatta bulmaktadır. Yıllar sonra eseri beğenmeyeceği düşüncesiyle eline almak istemeyen Halit Ziya, eserin gerçek hayattan, dedesinin ve babasının iş yerinden, banka hayatından izler taşıdığını ifade etmektedir. Bu dönemde o, *Hizmet*'te aynı zamanda İbrani ve Sanskrit edebiyatı, Finlandiya mitolojisi

üzerine yazılar kaleme alır. Daha sonra *Na-kil* başlığıyla kitaplaşacak olan çeviri hikâyeler bu dönemin diğer ürünlerini teşkil etmektedir. Yazar, İstanbul'da toplamda dört cilt çıkan bu kitabı dizgi yanlışları sebebiyle hiç beğenmez hatta eserin yanlışlarından dolayı oldukça hüzenlenir. İstanbul'a gidiş nedenlerinden biri de buradan çıkardığı dersle işinin başında olma isteğidir.

İzmir'den ayrılıp İstanbul'a gelen yazar *Mai ve Siyah*'ı yazmaya başlar. Kendisini ziyarete gelen Halil adlı bir tanıdığı ile konuşurken de bu projesinden bahsedip ona birkaç sayfa okur. Halil'in verdiği olumlu tepki *Mai ve Siyah*'ı ortaya çıkaracak bir güç verir yazara. Yıllar sonra onun eser için yaptığı değerlendirmeye şöyledir:

“Otuz beş seneden beri etrafında her iki neviden söz söylenen Mai ve Siyah her köşeden bakılarak didiklenmiş olan ve edebiyat tarihiyle işgal edenlerce muhakeme olunan eserlerden biri olmuştur. Bunun yegâne sebebi bizde roman ve lisan tekâmülünün bir dönemeç noktasına tesadüf etmiş olmasıdır. Münhasıran bir tesadüfe medyun olan bu mazhariyet onun mutlaka her türlü itirazdan masun kalacak bir mükemmeliyete malik olduğuna delâlet etmekten pek uzaktır, nitekim sahibini istihkak kesbedilememiş bir iftihar sevkedeilmekten de uzaktır. Meziyetleri varsa onları, hele otuz beş senelik uzun bir fikir ve kalem rüşdünden, sanat zemininde mütevâli tecrübelerden sonra herkesinkinden daha doğru bir mizanla ölçüp tartmağa gene kendisi kâdir olduğu gibi çürük ve bozuk taraflarını, herkesten daha iyi bir görüşle bulmak imkânına da gene o maliktir.” (Uşaklıgil 2017: 416).

Eseri, romancılık ve dil açısından bir merhale olarak gören yazar, bütün Edebiyat-ı Cedide'de olduğu gibi burada da dil açısından süs olduğunu kabul etmekte ve bunu eleştirmektedir. Yazarın değerlendirmelerindeki en ilginç hususlardan biri şüphesiz bu eseri yazmaktan dolayı duyulan

pişmanlıktır. “Keşke doğmasaydı. (...) O bana ne acı zehirler tattırdı, hayatımın büyük günahlarından biri imiş gibi ne nedamet saatleri geçirtti.” (Uşaklıgil 2017: 340).

Mai ve Siyah'tan sonra gelen roman *Kırk Hayatlar*'dır. Yazar, romanın kaynağının altı yaşında vefat eden kızı Güzin olduğunu ifade etmektedir. Eserin tefrikası yarım kalmış ve kitaplaşması ancak yıllar sonra (1924) gerçekleşmiştir. Tefrikanın yarım kalmasının sebebi istibdat döneminin yoğun baskısı altında kalan edebiyat dünyası içerisinde yazarın bu baskıyı hissetmesi ve bu ortam içerisinde hiçbir şey yapmak istememesidir.

Nesl-i Ahir üzerinde durulan son eserdir. II. Meşrutiyet sonrasında yazılan bu eser,

“istibdat idaresine karşı ruhunda isyan taşıyan genç nesil bu romanda timsalini bulmuş olacaktı. Ona Nesl-i Ahir demiştim. Eser baştanbaşa yazıldı ve neşrolundu, fakat günler umulmayan hâdisatını getirdikçe eser de mevzuunun esasından uzaklaşmaya başlayarak (...) ne olduğu belli olmayan bir şekil aldı. Bugün ona uzaktan bakınca (...) kitaptan ancak yirmi otuz sahifelik birkaç parçayı belki nisyandan kurtarmak zahmetine değer diye düşünüyorum; geri kalanları yakmak, yok etmek isterdim.” (Uşaklıgil 2017: 535)

cümleleriyle değerlendirilir. II. Meşrutiyet'ten sonra yazılarının çoğunda olduğu gibi bu eserden de memnuniyetsizlik söz konusudur.

Halit Ziya, son olarak Mehmet Rauf'un *Mehasin* adlı dergisinde *Valide Mektupları* adlı bir roman yazmaya başladığını söylemekte ve bunun ileri safhalara taşınmadığını da belirtmektedir.

Dergi-Gazete Çalışmaları

Halit Ziya, İzmir'de iken dergi ve gazete çıkarmıştır. Bunlar *Neuruz* dergisi ile *Hizmet* gazetesidir. “İzmir'de birinci defa olarak bir risale-i mevkute neşretmek. Bu beni doyura-

cak, hayatımdan memnun bırakacak ve neler ümid edebilirsem onlara vusul için önümde geniş bir yol açacak tek hülya idi” (Uşaklıgil 2017:122) cümleleriyle dergi tutkusunu ortaya koyan yazar sonunda bu tutkusunu somutlaştırır. Bıçakçızade Hakkı ve Tefik Nevzat ile birlikte İzmir’in ilk dergisi olan *Nevruz*’u çıkarır. Bu dergiden sonra yine Tefik Nevzat’la birlikte *Hizmet* gazetesini yayımlar. *Hizmet*’in gördüğü ilgi şu sözlerle ifade edilir: “Gazetenin birdenbire kurulan bir şöhreti oldu: O vakte kadar İzmir’de Fransızca ve Rumca birçok havadis gazeteleri varken vilâyetin resmî gazetesinden başka Türkçe hiçbir şeyler yoktu. Birinci defa olarak resmî olmayan bir gazetenin çıkmasına herkes tarafından büyük bir şey gözüyle bakıldı.” (Uşaklıgil 1968: 180). *Hizmet*, İstanbul dışında olduğu için nispeten sansürden uzak kalmış ve bu sayede İstanbul’dakilerin de eser gönderdiği bir gazete olmuştur. Bu yayınlar Halit Ziya’nın tanınırlığını artırdığı gibi İzmir’de de bir hareketlilik yaratmıştır. Daha sonraki yıllarda çeşitli yayın organlarında eser yayınlamakla birlikte bu dergi ve gazete Halit Ziya’nın yayımlanmasına öncülük ettiği iki önemli faaliyettir.

Mahfiller

Kırk Yılı’da mahfil niteliğinde üç yerden bahsedilmektedir. Bunlar *Hizmet*, Reji odası ve *Servet-i Fünun*’dur. Bunların ilki İzmir’de diğer ikisi İstanbul’dadır. 1886’da Halit Ziya’nın önemli katkılarıyla İzmir’de yayın hayatına başlayan bir gazete olan *Hizmet*, kısa zamanda bir mahfil hâline gelmiştir.

Gazete, memurların, müteffizlerin, hele mülhakat eşraf ve memurların dost ittihaz olunmağa layık addedecekleri bir kuvvetti. Fikir ve kalem işlerine uzaktan yakından müntesip olanların ise Hizmet idarehanesi tabii bir içtimagahı oluyordu.

Mübalâğa etmeksizin denilebilir ki bu küçük idarehane İzmir’in bir nevi irfan, edep ve -o zaman büyük bir cüret- siyaset mahfeli olmuştur.” (Uşaklıgil 2017: 175-176).

Halit Ziya, Rejide çalışmak için İstanbul’a geldiğinde bu kurumdaki odası da bir mahfile dönmüştür. Kendisine çeşitli şahıslar tarafından yapılan ziyaretler çalışma odasını bir mahfile çevirmiştir. “Bana idaredaki odamın bir nevi edebiyat mahfeli olacağını söyleselerdi buna ihtimal veremezdim. Nasıl oldu da bu toplantılar o zamanın casuslarından saklanabildi, bunu da hiçbir zaman anlayamadım.” (Uşaklıgil 2017: 301) diyen yazar, odasının bir mahfile dönüşmesini ve bundan dolayı bir zarar görmemesini beklenmeyecek bir durum olarak ifade etmektedir.

Servet-i Fünun dergisi eserde geçen üçüncü mahfidir. Ahmet İhsan’ın sahibi olduğu dergi Edebiyat-ı Cedide’nin oluşumuyla birlikte edebiyatçıların çekim merkezlerinden olmuştur. Ahmet İhsan’ın “matbaası artık büsbütün karargâh ittihaz edilince” (Uşaklıgil 2017: 414-415) Halit Ziya da buranın önemli müdâvimlerinden hâline gelir. *Hizmet* ve Reji odasının mahfil olmasının temel sebebi Halit Ziya iken *Servet-i Fünun*’daki durum farklıdır. Burayı mahfile dönüştüren etken, Edebiyat-ı Cedide’nin burada ortaya çıkması ve gelişmesidir.

Şahsi Özellikler ve Düşünceler

Halit Ziya eserde yer yer kendi özellikleri ve düşüncelerini de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ilk olarak onun çocukluğunda çok konuşkan olduğu ifade edilmektedir. Nitekim dedesi de kendisine papağan Halit şeklinde seslenmektedir.

Sanatın çeşitli dallarına duyulan ilgi bir başka özelliktir ve bu ilgi çocukluktan kırklı yaşlara kadar değişmemiştir. Yer yer belirtildiği üzere sahne sanatlarını mümkün olduğunca yakından takip eden yazar, bunun yanında dans ve müziğe de çok yakındır. İlk dansını Mechitariste’te okurken verilen bir baloda

icra eden Halit Ziya, burada, dans etmeyi bilememekten kaynaklı, komik bir duruma düştüğünü ifade etmektedir. İlk tecrübesi olumlu olmasa da o, ilerleyen zamanlarda eğitim alarak dans etmeyi öğrenir ve bulduğu fırsatlarda dans eder. Aynı şekilde onun müziğe de sevdası vardır. “Bir daha sarsılamayacak bir imanla inandım ki hayatta insana hıyanet etmeyen ve her şeyin fekinde bir tesliyet ve itilâ veren tek bir nimet vardır: musiki!...” (Uşaklıgil 2017: 454) cümleleri müziğe olan ilginin somut ifadesidir.

Yazar, kendisinin çekingen ve utangaç olduğunu dile getirir. Tefik Fikret ve Cenap Şahabettin ile tanışma sürecini uzatmasındaki temel sebep olarak da bunu gösterir. Bu özellikleri taşıyan sanatçının bir özelliğinden dolayı sık sık utandığını söylediği görülmektedir. Bu özellik de yazısıyla ilgilidir: “Fena yazı şaibesi beni bütün ömrümde daima mahcubiyete sevk etmiştir. Hâlâ bu kadar seneler elimde kalemden başka bir şey tutmamış iken şu satırları yazarken bile onları görecek olanlardan hicab ediyorum.” (Uşaklıgil 2017: 43). Çekingen ve utangaç bir yapıya bağlı olarak yazar da yalnızlık, kalabalık içinde olmama isteği söz konusudur. Yaratılışının “yalnızlığa, tenhalığa” (Uşaklıgil 2017: 506) meyilli olduğunu düşünen yazar, kalabalık içerisinde bulunmamayı tercih etmektedir.

Okuma düşkünlüğü onun bir diğer özelliğidir. O çocukluktan itibaren hayatının anlatılan bütün evrelerinde iyi bir okuyucudur. Kendini geliştirme çabası bu özelliği ortaya çıkaran temel etkidir. Örneğin felsefe okumaları yapmadığını kavrıldığı ve bunun eksikliğini hissettiği noktada bu alanda okumalar yapmaya başlamıştır. Yazar, haksızlığa gelemediğini ifade etmektedir. Zamanında Muallim Naci'nin edebiyatta yenilik yapmak isteyenlere karşı hücumla geçtiğini ve kendisinin de genç yaşta olmasına rağmen karşı hücum gerçekleştirdiğini söyleyen yazar, bu tavrı belirtilen özelliğine bağlamaktadır. Haksızlığa karşı gelmenin olumlu bir özellik olduğunu düşünen Halit Ziya, haksızlığa uğranıldığında öfkeye kapılmanın da

doğru olmadığını ifade etmektedir. Bu bağlamda kendisinin gençliğinde kirpi gibi iken sonradan yumuşadığını belirtmektedir. Öfkeli tavrının değişimini “seneler derslerini getirerek teâkub ettikçe, insanın hayatında muzır olmaktan başka bir neticesi olmayan bu meyelânı ben de yavaş yavaş sabra ve intizara, sükûn ve itidale tebdil ettim.” (Uşaklıgil 2017: 227) diyerek ortaya koyan yazar, gençliğinde öfkeli ve saldırgan iken zaman geçtikçe daha yumuşak ve sabırlı bir karaktere büründüğünü dile getirmektedir.

Kötümser olmama ve haset taşımama bahsettiği diğer özelliklerindendir. Kendisi içerisinde düşülen her türlü olumsuz durumdan bir şekilde kurtulacağı umudunu hep hissettiğini söyleyerek kötümserlikten uzak iymser biri olduğunu vurgulamaktadır. Bunun yanında da “haset! Bir şeylere kâdir olamayıp da başkalarının muvaffakiyetini kendisi için dert yapan, bir derdin zehriyle daima tesemmüm ederek nihayet hıvasına sığdıramayacak kadar şişincebîlâ-ihityar harice taşın bu mülevves hissin ne kadar tezahürlerine şahit oldum ve onu her görüşümde ne kadar iğrendim.” (Uşaklıgil 2017: 177) cümlelerinden de anlaşılabilir. O, hasedin yerine imrenmenin olması gerektiğini düşünmektedir.

Halit Ziya, başta sanat ve edebiyat olmak üzere farklı hususlarla ilgili düşüncelerine de eserinde yer vermektedir. Sanat ve edebiyat bahsinde çeşitli türde yazma, yazma süreci ve eserin ortaya çıkışı, yazıda hüner, çeviri, dil, eleştiri, Edebiyat-ı Cedide, Fecr-i Ati topluluğu, üzerinde durulan belli başlı hususlardır. Sanatçı çeşitli türlerde yazdığına pışmandır. Bu değerlendirmeyi yapan yazar, çeşitli türler de yazmak yerine yazı hayatında sadece hikâye ile sınırlı kalmış olsaydı daha, doğru yapmış olacağını düşünmektedir. Sanatçı, edebiyat eserini bir doğum olarak görmektedir. Ona göre çevredeki herhangi bir unsur sanatçıyı belki farkına bile varmadan etkiler ve ürün vermeye yöneltir. Ortaya çıkan etki

“bir katre ki gittikçe büyüyecek, tahammür edecek, şişecek ve patlayacaktır.” (Uşaklıgil 2017: 180). Bir başka ifadeyle sanatçıya etki eden durum, ifade edilmek istenen sanat içerisinde olgunlaştırılacak ve ortaya konacaktır. Bunun yanında etkinin esere dönüşmediği anların da olabileceği yani eser vermenin çok kolay olmadığı vurgulanır. Eser ortaya konduktan sonra ise artık sahibinin değil kendisine rağbet edenlerin olur yazara göre.

O, yazı yazma bahsinde önemli olanın konu değil de anlatım olduğunu düşünmektedir. Konu bulmanın çok kolay olduğunu dile getiren yazar, asıl zor olanı o konunun orijinal bir şekilde anlatılışında, heyecan uyandıracak bir hâlin ortaya konmasında bulur. Ona göre yazıyı değerli kılan da bu hususları içerebilmesidir. Yazar, kendisinin de içinde bulunduğu Edebiyat-ı Cedide'yi farklı yönleriyle değerlendirir. Ona göre topluluk, her ne kadar kendi Dönemi'nde alaya kadar varan eleştirelere uğrasa da, edebiyatın “Garba doğru uzanmasına” (Uşaklıgil 2017: 375) çalışan ve bunu da gerçekleştiren bir oluşumdur. Bu düşüncede olan insanların doğaçlama bir şekilde belirli bir plan dâhilinde hareket etmeden bir araya geldikleri vurgulanmaktadır. Yazara göre bu anlayışın hatası ise süslü, sanatlı bir dil kullanmak olmuştur. O, *Aşk-ı Memnu*'dan sonra kendisinin bu dilden uzaklaşma çabası içerisine girdiğini de eklemiştir.

Eserin kapsadığı yılların sonlarına doğru ortaya çıkan Fecr-i Ati kısaca ele alınır. Bu oluşumun Edebiyat-ı Cedide'nin temel özellikleri etrafında vücut bulduğu ifade edilir. Dil bahsinde de çeşitli hususlara değinildiği görülmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi Edebiyat-ı Cedide'nin dilini eleştiren Halit Ziya, zaman içerisinde süsten uzaklaşma gayreti içerisine girdiğini belirtmektedir; bu bağlamda da genel olarak dilin II. Meşrutiyet'ten sonra iyi noktalara geldiğine dikkat çekmektedir. Yazara göre dilde tutucu olmak yanlıştır çünkü dilin zaman içerisinde değişmesi son derece doğaldır. Halit Ziya

yeni bir dil öğrenme konusunda da şu tavsiyeyi yapmaktadır: “*Lügat kitaplarının vesatetine müracaat etmeyerek, tabir caizse her kelimeyi bizzat kendi şahsiyetinde ve kendi mevkilerinde, kendi havalarda tanımak...*” (Uşaklıgil 2017: 108).

Kendisi de çeviri yapmış biri olarak yazar bu hususu da ele almaktadır. Çeviri bağlamında ifade edilen düşünceler şöyle sıralanabilir: Çeviri, çeşitli alanlarda kendimizi geliştirmek için şart olan bir faaliyettir, çeviri yapanları desteklemek lazımdır, yapılanın çeviri olduğu belirtilmeli orijinal eser kendimizinmiş gibi sunulmamalıdır, çeviride serbest davranılmamalı eserin esasına bağlı kalınmalıdır.

Eleştiri, eserde görüş belirtilen bir başka husustur. Genel olarak dönemde yapılan eleştiriler üzerinde durulmakta ve bunların nitelik açısından sıkıntılı oldukları dile getirilmektedir. “*Bizde büttün tenkil, nazımda vezne ve kafiye, nesirde kelime ve şiive, saff ve nahve inhisar eder, bu daireleri tecavüz etmeğe, fikir ve his muntakalarına yükselmeğe yeltenemezdi*” (Uşaklıgil 2017: 164) cümleleriyle dönemin eleştirisi yanlış bulunmaktadır. Yazara göre eleştiride eserin ruhuna inmek; bunu yaparken de eserde yazarın kendisini bulmak gerekmektedir.

Üzerinde durulan diğer hususlar ise şunlardır: Eğitim ve okuma, din, evlilik, dostluk, gençlik ile gençler, II. Abdülhamit, II. Meşrutiyet.

Dönem içerisinde kimi ailelerin hoca tutup çocuklarını eğittiklerini ifade eden yazar, bunun yerine okuldaki eğitimi tercih etmektedir. Kendi eğitim hayatından hareket eden yazara göre, okuldaki eğitim çeşitli durumlarla, insanlarla karşılaşılması itibarıyla insanı hayata daha iyi hazırlamaktadır. Okuma bahsinde ise toplum olarak az okunduğu, gençlere ne okumaları gerektiği konusunda yol gösterilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Din ekseninde kendisine yapılan eleştiriler, onun bu konu üzerinde de durması sonucunu doğurmuştur. Müslüman olmayanlara ait olan Mechitariste okuluna gitmesi onun

kendi dininden uzaklaştığı suçlamasıyla karşı karşıya kalmasını neden olmuştur. Okul yıllarındaki bu suçlama dışında *Hizmet* gazetesinde ki bir yazısında Hz. Muhammed hakkında uygun olmayan sözler olduğu iddia edilmiştir. Bu ithamların doğru olmadığını ifade eden yazar, özellikle Doğu milletlerinde “*riyanın, garezin, ihtirasın daima kendisine bir şîpe olarak kullanılacak müracaatgâhu olan din*” (Uşaklıgil 2017: 189) ifadesinden anlaşılabilceği üzere dinin insanlar tarafından bir şeyleri örtmek için kullanıldığı düşüncesindedir.

Evlilik ise belirli bir yaştaki her insanın düşündüğü bir husus olarak görülmektedir. Evliliği âdeta bir şart olarak gören Halit Ziya, bir başkasıyla bundan daha kutsal bir bağ kurulamayacağı görüşündedir. Nitekim kendisi de bir dostunun kendisine karşı yaptığı olumsuz davranışlardan sonra bu kaniya varmış ve şartlar elverdiğinde evlenme kararı almıştır. Hayatında pek çok dostu olan sanatçı “*peyda edilen dostluklardan nedamet etmemek için yegâne çare iki tarafın birbirine müteakib müsaadeta bulunmasıdır.*” (Uşaklıgil 2017: 303) diyerek karşılıklı anlayışa vurgu yapmış, kendine göre dostluğun formülünü vermiştir.

Halit Ziya kendi gençlik dönemini bahatsız bulmaktadır. Bunun sebebini de hatıraların yazıldığı zaman diliminden geriye dönerek şöyle açıklamaktadır: Onlar, “*o geçmiş zamanın gençleri (...) hem dışından, hem içinden çürüyen, ne vakit yıkılacak diye beklenen bir yurdun bahtı kara çocuklarıydı.*” (Uşaklıgil 2017: 380). Cumhuriyet Dönemi gençleri bu bağlamda şanslı görülmekte ve onların kendilerinden öncekiler gibi geleceğe dair umutsuzluklarının olmadığı dile getirilmektedir. Bununla birlikte her durum ve her şartta gençlerin, gençliğin verdiği kuvvetle aktif olmaları gerektiği de düşünülmektedir.

Eserde zaman zaman II. Abdülhamit üzerinde de durulmaktadır. II. Abdülhamit’in saltanat sürdüğü bütün döneme tanıklık eden yazarın onunla ilgili düşünceleri başından sonuna kadar olumsuzdur. “Bu

devirde herkesin inkâr kabul edemeyecek bir hakikat olmak üzere telakki ettiği bir kaide vardı, memleketi dolduran mesâvi ve mehâlik tamamıyla Abdülhamit’in şahsından doğuyordu.” (Uşaklıgil 2017: 408) sözleri hem kendisinin hem de dönemde yaşayan çoğu kişinin olumsuz düşüncelerini ortaya koymaktadır.

II. Meşrutiyet’in ilanı istenen bir gelişme iken sonrasında ortaya çıkan durum ise karmaşa olarak hatırlanmaktadır:

Meşrutiyet ilân edilip dillerin ve kalemelerin işlemesine serbest bir saha açılınca insanlığın bu iki tercümanı işlemeye başladı. Ancak bu, delice bir işleme oldu. Diller öyle işledi, öyle çok ve öyle yüksek söylemeye başladı ki sesler kısıldı, dinleyenlerin de kulaklarında artık ayıklanamaz, mefhumunun karışıklığı içinden çıkılmaz bir uğultu hüküm sürmeye başladı. Her mânâsıyla, söyleyenler de dinleyenler de Bey’inleri örten bir sersemlik bulutunun içinde boğulup kaldı (Uşaklıgil 2017: 533).

Dönem Yansımaları

Halit Ziya, çocukluktan kırklı yaşlara kadar olan hatıralarını aktarırken anlattığı dönemin kimi gelişmelerine de yer vermiştir. Genel olarak bu gelişmeler anlatılırken ülkenin kötü durumda olduğu ve yıkıma doğru gittiği ara ara dillendirilir. Bunların büyük bir çoğunluğu döneme dair tarihî gelişmelerdir. Bu bağlamda ilk olarak Abdülaziz’in tahttan indirilişi ve V. Murat’ın tahta çıkışından (1876) bahsedildiği görülmektedir. Yazar, bu gelişmeler yaşandığında daha çocuk olduğu için gelişmeleri bütün yönleriyle idrak edemese de bunlardan önemli ve tehlikeli gelişmeler çıkacağını hissettiğini belirtmektedir. Bunların devamı niteliğindeki Abdülaziz’in ölümü ve V. Murat’ın akli dengesini yitirmesi gerekçesiyle tahttan indirilişi, yerine II. Abdülhamit’in geçmesi, Balkanlardaki

isyanlar, Tersane Konferansı dönemin etkin sadrazamı Mithat Paşa'nın azledilmesi ayrıntılı olmasa da bahsedilen hususlardandır. Bu gelişmeler neticesinde bir istibdat döneminin başladığı "Mithat Paşa'nın ismi geçerken babamın ayağa kalkarak ve gülererek: 'Sivrisinekler girmesin!' diye bahçeye açılan balkon kapısıyla, pencereleri kapadığına dikkat ettim. Aynı zamanda bana: 'Halit!.. Lambalar çok açılmış, is yapacak. Biraz kısı!' dedi." (Uşaklıgil 2017: 56) hatırasıyla ortaya konur. Dönem insanları, II. Abdülhamit'in yönetiminden çekinmekte, bu nedenle onun aleyhindeki söz ve davranışlarında temkinli davranmaktadır.

1877-1878 yıllarında Rusya ile yapılan 93 Harbi de esere yansımaktadır. Bu savaş sırasında İstanbul'da olan Halit Ziya etrafında gördükleri üzerinden savaşın etkilerini aktarmaktadır. İstanbul'daki insanlar olumsuz bir psikolojiyle perişan durumdadırlar. Her tarafta yaralılar bulunmakta, muhacirler her yeri doldurmaktadır. Çocuklukta yaşanan ve tanık olunan savaş günleri için "ah!.. Çocukluğumun bu acı günleri..." (Uşaklıgil 2017: 74) denmekte ve o dönemin sıkıntılı bir hâl yarattığı ifade edilmektedir. Bu savaş içerisinde gerçekleşen Plevne Savunması dönem insanlarını azıcık da olsa mutlu eden yönüyle esere yansıtılmaktadır. İnsanlar bu savunmayla ilgili "hiç olmazsa namus kurtarıldı..." (Uşaklıgil 2017: 74) demektedir. Rusların, İstanbul'u alacağı korkusunu yaratan bu savaşla ilgili esere yansıyan son husus Yeşilköy'deki antlaşma sürecidir. Bu sürecin ayrıntısı ve sonucu söz konusu edilmemiştir.

Çocukluk dönemine dair bu hatıralardan sonra 1909'a kadar olan süreçte en fazla yer bulan husus, içinde yaşanılması itibarıyla, II. Abdülhamit dönemidir. Yazar bu döneme, baskıya, sansüre, uygulanan iç siyasete dair değerlendirmeleri farklı yaş dönemlerinde dile getirmiştir. Bu değerlendirmelerin ortak noktası II. Abdülhamit'in iyi bir yönetim göstermediği ve herkesi baskı altına aldığıdır.

Bu dönemde Halit Ziya'nın da içinde bulunduğu ciddi bir çoğunluk memleketin başına gelen bütün kötülüklerin sebebi olarak Abdülhamit'i görmektedir. O kadarki 1890'lar da İsmail Safa "istibdat, zulüm, her tarafa yayılan irtikâb, irtişa, bir yandan memleketin serveti mahdud ve muayyen keselere akarken bir yandan vatan evlâdının her sınırında dökülen kanları, ne kana, ne paraya doymayan Saray, sonra hepsinin ortasında bütün mevcudiyeti zulümle yoğurulmuş, vehminin tahrikiyle günden güne itisafını artıran ve her tarafa hile ve iftiranın, kahır ve zecrin ağlarını geren bir padişah..." (Uşaklıgil 2017: 410) diyerek II. Abdülhamit'in devrilmesi gerektiğinden hareketle bir plan yapar ve bunu Halit Ziya'ya da anlatır. Halit Ziya, bu görüşleri paylaşıp da planın gerçekleşme ihtimalinin olmadığını düşünmektedir. Nitekim bu plan uygulamaya konmaz.

Kendisini doğrudan etkilemesi sebebiyle yazar, Ermenilerin 1896'daki Osmanlı Bankası işgaline de yer vermiştir. O gün rahatsızlandığı için işe gidemeyen Halit Ziya, Ermenilerin banka ve Reji idaresini işgal ettiklerini bir arkadaşından öğrenir. Bu vesileyle de ülke içindeki Ermeni hareketlenmelerini büyük bir tehdit olarak gördüğünü belirtir. 1897'de yaklaşık bir ay süren Türk-Yunan savaşının zaferle sonuçlanması ve bunun yarattığı coşku esere yansımaktadır: "O zaferin mestisiyle ve Recaizade başta olarak hep bir arada bulunmak ihtiyacıyla Ahmet İhsan'ın matbaasında nasıl sevinçten çırpındığımızı tahattur ediyorum." (Uşaklıgil 2017: 377).

İsmail Safa'nın planı işleme konmasa da bundan yıllar sonra gerçekleşen suikasta da eserde yer verilmektedir. II. Abdülhamit'e 1905'te düzenlenen suikast hakkındaki değerlendirme şöyledir: "Gariptir ki bu Yıldız bombasının sadece bir anarşist teşebbüsünden ibaret olduğu ve bunda Türk mücahitlerinin hiçbir eseri bulunmadığı tahakkuk ettikten sonra bile bende uyanmış olan ümit sönmedi. Ve bu ümit yavaş yavaş inkişafa

başlayan hâdisatla büyüye büyüye Meşrutiyet'in ilânına kadar kuvvet bulmakta devam etti." (Uşaklıgil 2017: 505). Yazar, bu suikastın II. Abdülhamit'ten kurtulma ümidini canlı tuttuğunu dile getirmektedir.

1904-1905 yıllarında gerçekleşen Rus-Japon savaşı eser içerisinde yer verilen gelişmelerdendir. Bu savaşa yer verilmesinin sebebi Osmanlı Devleti'ni de ilgilendirmesidir. Savaş, uzun uzun anlatılmakta ve Japonların zaferine sevinilmektedir. Çünkü Ruslar güçlenemeyip geriledikçe onların Osmanlı üzerindeki tehditleri de azalacaktır.

1908'deki II. Meşrutiyet'in ilanı, çok geniş olmasa da, eserde yer bulmaktadır. Meşrutiyet ilânını bir gazeteden öğrenen yazar, büyük bir coşku göstermez çünkü ona göre dağ fare doğurmuştur. Halit Ziya'nın beklentisi II. Abdülhamit rejiminin yıkılmasıdır; meşrutiyet ile bunun sağlanamayacağını düşünen yazar Kanun-ı Esasi'nin yeniden uygulamaya konmasını büyük bir atılım olarak görmez. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra oluşan karmaşa ortamı "*günden güne azan bir çalılık, günden güne kuduran bir delilik havası vardı ki bunu hiçbir kuvvet dağıtamazdı; artık bir fırtına içinde yaşıyorlardı.*" (Uşaklıgil 2017: 518) cümleleriyle aktarılır.

Kitap içerisinde anlatılan son tarihî gelişme 1909'daki 31 Mart Vakası'dır. Vaka gerçekleşmeden böyle bir gelişmenin hissedildiği belirtilmektedir. Çünkü yazara göre II. Meşrutiyet'ten sonra Osmanlı Devleti'nde "*Türkler arasında bile itihâat ve ittifak imkânı beklenemeyecek bir hülya*" (Uşaklıgil 2017: 544) olmuştur. Oluşan karmaşa ortamında hürriyet adı altında çeşitli kesimlerin çeşitli faaliyetleri söz konusudur. Yazar, bir gelişme yaşanacağını hissedildiğini ama bunun ne gibi bir gelişme olabileceğini kestiremediğini ifade etmektedir. Neticede meşrutiyeti dine uygun bulmayan bir kesimin ayaklanmasıyla ortaya çıkan 31 Mart Vakası'nın ortaya çıktığı belirtilmektedir. Bu olay sırasındaki gelişmeleri Yeşilköy'den takip eden yazar olayları ve bunların sebep olacağı sonuçları şöyle değerlendirebilir:

Sokaklarda şeriat düşmanı diye öldürülen genç zabıter, Meclis-i Mebusan önünde parçalanmış bedbahtlar, Yıldız Sarayı'na ikram olsun diye her uzvu bir tarafa atılan biçareler, isyanın dehşetini göstermek için kifayet ediyordu. Gözleri dönmüş askerlerin, taassup ateşleriyle tutuşmuş yobazlar peşinde, geleni geçeni tevkif ederek boyunlarından kolalı yakaları kopardıkları da gösteriyordu ki vatan birkaç asır geriye doğru yumruklar altında itilip kakılacak ve artık bir daha yüzünü bir güneşe çeviremeyecekti (Uşaklıgil 2017: 546).

Eserin sonunda Hareket Ordusu'nun gelişimi olayların bastırıldığı, II. Abdülhamit'in tahttan indirildiği ve yerine V. Mehmet'in getirildiği belirtilir. Yazar, II. Abdülhamit'in iktidardan düşmesini memnuniyetle karşılamaktadır. Buna bağlı olarak da bu hususta İttihat ve Terakkicilerin yaptıkları olumlu bulunmaktadır.

Üzerinde durulan tarihî gelişmeler yanında anlatılan dönemlerin sosyal ve ticari hayatına zaman zaman yer verilmektedir. Bunun sebebi bir dönemin sosyal ve ticari yapısı hakkında bilgi vermek değildir. Yazar, içinde bulunduğu ortamlardan hareketle bu hususlar hakkında bilgi aktarmaktadır. Örneğin İzmir'deki ilk yeniliklerin Hacı Naşit Paşa'nın valiliği sırasında gerçekleştiğini söyleyen yazar onun zamanında ilk balonun düzenlendiğini söylemektedir. İzmir'in istibdadın ağırlığını İstanbul gibi yaşamadığından dolayı valinin böyle bir faaliyet gerçekleştirdiğini ifade eden yazarın kendisi de baloya katılmıştır. Hatta kendisi bundan sonra düzenlenen bütün baloların müdavimi olmuştur.

Halit Ziya'nın İzmir yıllarından çok güzel hatıralar olarak aklında kalan önemli bir unsur sahne sanatlarıdır. Yazar, bu alandaki faaliyetleri izlemeyi çok sevmektedir. Nitekim yıllar sonra da "ne gecelerdi o geceler!.. *Madame Angot'nun Kızı, Orphéeaux-enfers, Giroflé Girofla, La Belle Hélène*, şak-

rak teranelerini silinmez bir yadigâr olarak bırakırlardı.” (Uşaklıgil 2017: 48) diyerek sosyal bir faaliyet gerçekleştirdiği bu anıları unutmadığını ortaya koyar.

İstanbul'daki kimi gezinti yerleri sosyal hayatın sürdüğü alanlar olarak hatıralarda yer almaktadır. Osmanbey, Taksim ve Tepebaşı bahçeleri yazarın gezdiği belli başlı yerlerdendir. İzmir'de başlayan sahne sanatları merakı burada da devam eder ve yazar İstanbul'da bu faaliyetleri yakından takip eder. Onun bu tarz faaliyetlerden ne kadar zevk aldığı İstanbul'da birkaç yaz süren tiyatro faaliyetlerini takip ettikten sonra “birkaç sene devam eden bu yaz geceleri zevki gençlik hâtrâtının en kıymetli haiz olanlarıdır.” (Uşaklıgil 2017: 457) demesinden anlaşılmaktadır. Yazar, ailesinin ticaretle uğraşmasından dolayı İzmir'deki ticari hayatı iyi bilmektedir. İzmir'deki ticari hayat “bu ticaret cidalgâhının kurbanları müstahsiller, müstefidleri ecnebi veya şibih ecnebi unsurlar, temaşaöğretleri Türkler idi. Bu hareketin içinde en zeki, en faal, en kavi unsur da muhakkak Musevilerdi.” (Uşaklıgil 2017: 141) cümleleriyle özetlenir ve ticaretin çeşitli sebeplere bağlı olarak yabancıların elinde olduğu vurgulanır.

Şairler ve Yazarlar Üzerine

Halit Ziya, edebiyata adım attığı andan eserin kapsadığı 1909'a kadar olan süreçte pek çok şair ve yazarla diyalog hâlinde olmuştur. Eserde bu sanatçılara yönelik değerlendirmelerin de geniş yer kapladığı dikkati çeker. Bunun yanında 1909'dan sonra da ortaya çıkmış bazı isimlere yer verildiği görülmektedir. Eser, her ne kadar genel olarak 1909'a kadar olan hatıraları kapsasa da zaman zaman bunu aşmaktadır. Bunun sebebi eseri 1930'larda kaleme alan yazarın bulunduğu noktadan bazı değerlendirmeler yapmasıdır. Dolayısıyla da 1909'dan sonra ön plana çıkan kimi şahsiyetlerinde ele alın-

dığı görülmektedir. Üzerinde durulan belli başlı isimler şunlardır: Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhâk Hamit Tarhan, Muallim Naci, Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin, Mehmet Rauf, Tevfik Nevzat, Bıçakçızade Hakkı, Hüseyin Cahit Yalçın, Abdülhalim Memduh, İsmail Safa, Ahmet İhsan Tokgöz, Sami Paşazade Sezai, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ali Kemal, Rıza Tevfik Bölükbaşı, Ahmet Rasim, Hüseyin Siret, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Hamdullah Suphi Tannöver, Ahmet Haşim, Şemsettin Sami, Ebubekir Hazım, Ahmet Mithat Efendi, Ali Ekrem, Abdullah Cevdet, Safveti Ziya, Münci Fikri, Ebuzziya Tevfik, Ahmet Şuayb, İzzet Melih, Hüseyin Suat Yalçın, Faik Esat, Müstecabizade İsmet, İsmail Hakkı, Hüseyin Kazım, Menemlizade Mehmet Tahir, Süleyman Nazif, Baba Tahir, Saffet Nezih, Nurullah Ataç.

Recaizade Mahmut Ekrem ile Abdülhâk Hamit için benim tapındıklarım diyerek onlara sevgisini ifade eden yazar Recaizade Mahmut Ekrem üzerinde daha fazla durmaktadır. İkisi ve Edebiyat-ı Cedideciler arasında bir sevgi ve saygı olduğu söylenmektedir. Edebiyat-ı Cedideciler onları bir araya getirmek için toplantı düzenlemişlerdir. Bununla birlikte iki sanatçı toplantıda birbirinden uzak durmuş ve yazar aslında çok yakın olmaları gereken bu iki sanatçının aralarına niye mesafe koyduklarını anlamlandıramamıştır.

Ekrem üzerinde daha detaylı durulurken onun hem kimi özellikleri hem de Halit Ziya'nın edebî anlayışındaki rolü irdelenmiştir. Ekrem'i ilk defa İzmir'de tesadüf eseri olarak gören sanatçı, onun her aşamada teşviklerini görmekle birlikte onu Edebiyat-ı Cedide'nin manevi lideri olarak görmektedir. Karakterine yönelik olarak ise sakin, durgun, yumuşak, istihza kudretine sahip yorumları yapılır. Onun olduğu ortamda herkesin daha dikkatli davrandığı da vurgulanmakta ressam ve musikişinas olduğu eklenmektedir. Yazar, “bütün hayatı, nefis ve nezih şeylerin taharrisiyle geçmiştir.” (Uşaklıgil 2017: 474)

cümlesiyle onun hayatını özetler ve iyi işler yapmaya çalıştığını vurgular. Onunla ilgili söylenen tek olumsuz husus *Araba Sevdası* ile ilgilidir. Halit Ziya bu eserin genel olarak iyi olduğunu söylemekle beraber gereğinden fazla uzatıldığı kanaatini taşımaktadır.

Muallim Naci, genelde olumsuz bir bakış açısıyla esere yansıtılmaktadır. Onunla uzak-tan da olsa ilk diyalog, yazarın daha İzmir’de iken *Tercüman-ı Hakikat*’e gönderdiği bir şiir aracılığıyla gerçekleşir. *Tercüman-ı Hakikat*’e gönderilen şiirine yapılan olumsuz eleştiri ile kendisi tarafından büyük değer verilen Re-caizade Mahmut Ekrem, Abdülhâk Hamit ve yenilik taraftarlarına yapılan hücumlar, yazarın Muallim Naci’ye karşı olan olumsuz bakış açısının temel nedenleridir. Dönem içerisinde Muallim Naci’nin konumu *Tercüman-ı Hakikat* bağlamında “Ahmet Mithat Efendi’nin himayesiyle is’ad edildikten sonra âdeta bir fikir ve edep dünyasının câlis-i tahtı olmuş bir müstebid sultan kuvvetini iktisap etmişti.” (Uşaklıgil 2017: 162) şeklinde ortaya konur. Dönem içerisinde o, edebiyat dünyasının çekindiği, korktuğu isimlerin başında gelmektedir. Halit Ziya, Muallim Naci’ye karşı İzmir’de iken, yıllar sonra kendisinin çocuk yaşlarda Muallim Naci’nin ise üstat konumunda olması dolayısıyla bunu gülünç bulsa da, mücadelede girmiştir: “*Muallim Naci’nin edebiyatta tapındıklarına tecavüzlerine, hususıyla kalem ve fikir kıyverinde müstebidane tasallutuna karşı bir silsile-i makalât ile mukabele ettim.*” (Uşaklıgil 2017: 227). Bu taarruzlar yenilik taraftarları tarafından desteklenmiş ve Halit Ziya’nın edebiyat çevrelerindeki şöhretine katkıda bulunmuştur. Bunun yanında Muallim Naci’nin Ukâz-ı Osmanî’sine karşılık olarak oluşturulan Ukâz-ı Şübban’a katılmıştır. Muallim Naci bu taarruzlara bir süre sessiz kaldıktan sonra Halit Ziya’yı da korkutan cevap niteliğinde bir manzume yayınlamıştır. Dönemin önemli bir edebiyatçısının kendisini dikkate alıp cevap vermesi yazarın hoşuna gider ve Muallim Naci’ye duyulan kin sona erer. Bu süreçten sonra ikisi İstan-

bul’da tanışır. Yazarın, Muallim Naci’ye belirtilen sebeplere bağli olarak ortaya çıkan öfkesi zaman içerisinde ortadan kalkmış yerini dönemin önemli bir edebiyat adamına duyulan saygıya bırakmıştır. Bununla birlikte Muallim Naci’nin edebiyatçı, şair yönü değerlendirilirken verilen yargılar olumsuzdur. Bunun temel sebebi de “*gazel-serâhka zamanın feridi denebileceğ olan bu zatın kendinde de yeniliğe temayüller olurdu, ancak ne zaman bu temayüllere müsaade etse derhal o tarzın üstatlarıyla kendi aleyhine tebarüz eden azîm bir fark ile sukut etmiş bulunurdu.*” (Uşaklıgil 2017: 163) cümlelerine de yansıdığı gibi yeniden çok eski edebiyat anlayışına yakın olmasıdır. Bu bağlamda Muallim Naci’nin yeni anlayışa göre şair bile sayılamayacağı ifade edilir.

Recaizade Mahmut Ekrem ile Abdülhâk Hamit de olduğu gibi Tevfik Fikret ve Cenap Şahabettin’in bir arada değerlendirildiği ve bunun dışında Tevfik Fikret’le ilgili daha fazla ayrıntı verildiği görülmektedir. Yenilik bağlamında büyük katkıları olduğu düşünülen bu iki ismin sanatı için “*Fikret’te Cenap’ta bütün lisan, bütün nazım berrak bir pınar suyu gibi şeffaftı; bunu kana kana içmekten, sanat iştiyakıyla yanan ciğerleri onunla serinlendirmekten başka çare yoktu.*” (Uşaklıgil 2017: 385) sözleriyle övgüler yapılmakta, ikisinin zirve isimler olmalarına rağmen birbirlerine haset etmedikleri, aralarında hiçbir zaman uyumsuzluk olmadığı belirtilmektedir. Bunun yanında Edebiyat-ı Cedide’nin başlarında Cenap Şahabettin’in daha iyi bir şair olduğu, sonrasında ise Tevfik Fikret’in onunla aynı seviyeye ulaştığı eklenir.

Halit Ziya, Tevfik Fikret’i ilk olarak Hüseyin Siret’ten duyduğunu daha sonra da Ahmet Hikmet’in verdiği bilgilerle onu daha iyi tanıdığını söylemekte, onunla tanıştıktan sonraki süreçte ise onun teşviklerinin kendi edebî hayatına büyük katkısı olduğunu ifade etmektedir. Kendinden daha çok başkasını düşünme; vatanın içinde bulunduğu olumsuz durumları görmezden gelememe, bun-

ları dert edinme; bunun sonucunda ortaya çıkan, edebî faaliyetlerini yavaşlatan, etrafındakileri de korkutan sinirli ve kötümser hâl; iyi bir sohbet adamı olma, çevresindekileri etkisi altına alabilme onun belirtilen özelliklerindendir. Hayale sığınma durumu- nun ortaya çıkması da mevcut genel durumu- nun bir yansıması olarak sunulmaktadır:

Onun gerek fütür, gerek tehevvür zamanlarında görülen hâinden bir hakikat çıkıyordu ki o nefsinde bu muhit içinde yaşayabilmek için lazım gelen kuvveti bulamamaktadır. Muhit onu memnun edebilecek bir inkılâba yaklaşmak değil, gündün güne ondan daha uzaklaşıyordu. Bir salâha intizar abesti. Şu hâlde ne yapmalıydı? Kendisine muhit uymayınca bu şair hayaline uyabilecek bir muhit icat etmeliydi. Nihayet bir gün bu muhayyel hayatı icat etti. (Uşaklıgil 2017: 467).

Edebiyat-ı Cedide içerisinde yer alanların gerek yaşamlarında gerekse sanatlarında ortaya çıkan bu hususun sebepleri de bu ruh hâline bağlanmaktadır.

Tevfik Fikret'in 1908'de *Tanin*'le başlayan gazetecilik serüvenini de değerlendiren Halit Ziya, onun gazete yazarı olmaya kesinlikle uygun olmadığını, zaten kısa sürede de bu serüvenini bittiğini aktarmakta; bununla birlikte "*zamanın en yüksek, en güzel şairlerini bu yurdun hafızasına bir daha silinmeyecek surette çelik kalemle hakketmiş olan (...) şair*" (Uşaklıgil 2017: 537) cümlesiyle ifade edilen şair kimliğinin ona en uyan nitelik olduğunu dile getirmektedir. Çevresinin olumlu değerlendirmelerine rağmen Tevfik Fikret'in edebî faaliyetlerinden hiçbir zaman memnun kalmadığı ve bunun da onun kötümserliğini besleyen unsurlardan olduğu eklenir.

Mehmet Rauf eserde geniş yer bulan kişilerdendir. Yazar, *Hizmet*'i çıkarırken buraya yazı göndermesi itibarıyla ismini bildiği Mehmet Rauf'la İstanbul'a temelli geldiğinde tanışmıştır. "*Gıyaben birbirini anlamaya ve anladuk-*

ları için sevmeye başlamış olan bu iki vücut şahsen de tanıştıktan sonra aletâde muarefelerin mukaddemelerini teşkil eden ilk mesafeleri bir dakika içinde atlamış oldular." (Uşaklıgil 2017: 301) şeklinde ifade edilen tanışma anı onların aralarındaki kuvvetli bağın göstergesidir. Onun hayatı hakkında bilgi veren yazar, başından beri Mehmet Rauf'un sanatını beğendiğini, *Eylül*'ün onun zirve eseri olduğunu belirtmekte ve yeri geldikçe ona yol gösterdiğini anlatmaktadır. Aralarındaki öğretmen-öğrenci ilişkisine benzeyen diyalog sadece edebiyatla sınırlı kalmaz, başka alanları da etkiler. Mehmet Rauf'ta zaman içerisinde ortaya çıkan opera ve müzik düşkünlüğünün kaynağı da Halit Ziya'dır. O kadar ki Mehmet Rauf neredeyse müzik stüdyosu kuracak dereceye gelir.

Mehmet Rauf'un vurgulanan özellikle- rinden biri de kadınlara, aşka olan düşkünlüğüdür. Onun bu düşkünlük neticesinde intihara varacak kadar olumsuzluklar yaşadığı belirtilir. Halit Ziya'ya göre, Mehmet Rauf'un aşka düşkünlüğü hem sanatını hem de hayatını olumsuz etkilemiştir. Belirtilen özellikleriyle aksettirilen Mehmet Rauf'un hayatının son yıllarının çok acıklı olduğu ve bundan dolayı duyulan üzüntü eserde sık sık dillendirilmektedir.

İzmir yıllarından yayın hayatına beraber girmeleri itibarıyla Tevfik Nevzat ve Bıçakçı- zade Hakkı eserde yer bulan şahsiyetlerdendir. Bu iki şahıs şöyle tanımlanmaktadır: "*Asla itidalından bir nebze kaybetmeyen, fakat en evvel söylenmiş fikri ne işe en sonra yine ona sadık kalan, muhatabının en galeyan ile dolu hücumlarına en güzel bir istihza tebesstümüyle mukabele eden Hakkı Efendi ile (...) safvet ve halisiyetinden örülmüş*" (Uşaklıgil 2017: 125) yapıyla Tevfik Nevzat. Bu genel tanıttımdan sonra, bir dönem aynı evde birlikte kalan, hukuk eğitimi aldığı belirtilen Tevfik Nevzat'ın daha da ayrıntılı irdelendiği, görülmektedir. Onunla insan, hayat, ülke gibi konularda aynı duygu ve düşünceleri taşıdıklarını anlatan yazar, onun Avrupa'ya kaçtığını, sonrasında geri döndüğünü ama

"Abdülhamit idaresinin kancasına takılmış oldu ve bu kancayı orada burada vakit vakit tahrik eden garezin, hasedin, kinin ve küllâh kapmak sevdasının elleri uzanarak hayatı artık bedbaht saffhalar geçirmeğe mahkûm olan biçareyi hâpisten hapse, menfûdanmenfîya attı." (Uşaklıgil 2017: 350) sözlerinden anlaşılabilir ki üzere ölümüne kadarki süreçte zorlu bir hayat geçirdiğini ortaya koyar. Tevfik Nevzat, Halit Ziya'nın tanıdığı en iyi, en vicdanlı, en zeki, en temiz en liyakat sahibi insanlardan biri olarak eserde yer bulur.

Hüseyin Cahit'le diyalog Mehmet Rauf'un getirdiği *Hayat-ı Muhayyel* vasıtasıyla başlar. Eseri çok beğenen yazar bunun tercüme olabileceğini dahi düşünür. Daha sonra tanışma gerçekleşir ve yazarın onunla ilişkisi artar. 1890'lar için Hüseyin Cahit, konuşmayı sevmeyen biri olarak sunulur. Onun eserlerinin Edebiyat-ı Cedide'de mevcut olan yapmacıklıktan pek etkilenmediği ve çevresinden rağbet gördüğü vurgulanır. Yazdığı ilk romanı *Nadide*'yi beğenmeyip yok saydığı belirtilen bir diğer husustur. Bunun yanında *Servet-i Fünun* dergisinin onun bir yazısı vesilesiyle bir süre kapatıldığı aktarılır.

Abdülhalim Memduh, yazarın yakınlık hissettiği, acıklı sonu itibarıyla zavallı şair olarak nitelediği bir isiptir. O, istibdattan olumsuz etkilenen isimlerden biri ve yazarın bir dostu olarak eserdeki yerini alır. Görür görmez kaynaşan Abdülhalim Memduh "onda kendisine temiz ve iyi görünen şeylere derhal teslim olan bir kalp ihtiyacı vardı. Fakat pis ve kötü görünen şeylere de affetmeyen, aman vermeyen bir husumet vardı ki keskin taarruzlarla bir şamar gibi yapışan yahut bir kamçı gibi yaran niğmelerle, cınaslarla taşardı." (Uşaklıgil 2017: 152) cümleleriyle anlatılır.

İsmail Safa, *Hizmet* gazetesine gelerek Halit Ziya ile tanışmıştır. Tanışır tanışmaz çok samimi olduklarını ifade eden yazar, İsmail Safa'nın halis biri olduğunu, insanlarla hemen kaynaştığını, şahsiyet itibarıyla etrafında saygı uyandırdığını belirtir. Aynı zamanda İsmail Safa'nın kendi sanat anlayışına bütünüyle uymasa bile Edebiyat-ı Cedi-

de'yi desteklediği de vurgulanır. Onun bazı kişilerle II. Abdülhamit'i tahtta indirme planı yaptığı ama bunun eyleme dönüşmediği de eserde üzerinde durulan hususlardandır.

"Taşkın bir gençti, faaliyetleri her sahaya yetişecek kadar gençliğinden bir hayatıyet fıskarıyordu ve hoşuna gideri o derece laubalilikle, teklifsizlikle ihata ederdi ki onunla derhal dost oluvermek pek kolaydı." (Uşaklıgil 2017: 302-303) cümleleriyle tanıtılan Ahmet İhsan, yazarın yaşıtı ve dostudur. *Servet-i Fünun* dergisi münasebetiyle Edebiyat-ı Cedide'nin ortaya çıkmasında büyük bir katkısı olduğu ifade edilen Ahmet İhsan, aynı zamanda İstanbul'a gelirken yazı hayatında uzak durmayı düşünen Halit Ziya'yı yeniden yazı hayatına döndüren etkenlerdendir. Bunun yanında Ahmet İhsan'ın Edebiyat-ı Cedide hareketinde "yalnız matbaasının ve risalenin sahibi olmakla iktifa etmeyerek o devrin en ziyade kıymet gösteren tercümelerini de getirmek suretiyle memleketin iffan kütüphanesine mühim bir hizmet yapmış" (Uşaklıgil 2017: 417) biri olduğu belirtilir.

Samipaşazade Sezai üzerinde *Küçük Şeyler* vesilesiyle durulur. Bu eserin yazar üzerindeki tesiri şu cümlelere yansır:

"*Küçük Şeyler* beni çıldırttı. Sanat heyecanlarının içinde bu kitaptan duyduğum zevke ve neşata yetişebilecek bir tahassüs bilmiyorum. Bu bana yeni bir ufuk, memleketin neşir ve sanat semasının vaatlerle dolu parlak bir maşık göstermiş oldu." (Uşaklıgil 2017: 284).

Bu cümlelerden de görülebileceği üzere eser, yazarı küçük hikâyeye yönlendiren temel unsurdur.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, hikâyede zamanın en kuvvetli kalemi olarak görülmektedir. Onun anlatısı sosyal ve yerli olması, ruh tahlillerine yer vermesi itibarıyla beğenilmektedir. Hüseyin Rahmi'nin dilinin Edebiyat-ı Cedide'den çok farklı bulan yazar, onun, tam da izah edilemeyen sebeplerden, kendilerinin uzak durduğunu dile getirmektedir.

Eserde olumsuz değerlendirmelerle yer alan ender kişilerden biri Ali Kemal'dir. Bunun birinci nedeni Ali Kemal'in yazarı intihalle suçlamasıdır. Ali Kemal, *Bir İzdüvün Tarihi-i Muşakası* adlı eserde intihal olduğunu iddia etmektedir. Ona göre bu eser, Ludovic Halévy'nin *Bir İzdüvün Aşkane* adlı eserinden intihal yaparak oluşturulmuştur. Eserler arasında benzerlik olabileceğini söyleyen Halit Ziya ise bu iddiayı reddetmekte ve Ali Kemal'in kötü niyetle hareket ettiğini belirtmektedir. Olumsuz değerlendirmelerin ikinci nedeni Ali Kemal'in Edebiyat-ı Cedide'ye olan tavrından ileri gelmektedir: "*Bütün düşmanların arasında sönmek bilmeyen bir haset ve garaz hissiyle en yaman gayrı ve kini gösteren biri vardı: Ali Kemal*" (Uşaklıgil 2017: 470) cümleleri Ali Kemal'in Edebiyat-ı Cedide'ye olan tavrıyla alakalı olarak kullanılmaktadır. Bu cümlelerle onun Edebiyat-ı Cedide'ye şiddetle hücum ettiği belirtilmekte ve daha sonra da ona Edebiyat-ı Cedide sanatçıları tarafından gerekli cevapların verildiği aktarılmaktadır.

Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın, kendisinin *Mezardan Sesler* adlı eserini çok beğendiğini söyleyen yazar, sürekli olarak onun parlak zekâsından ve kendisini felsefe okumalara yöneltmesinden bahsetmektedir. Bunun yanında Rıza Tevfik'in Edebiyat-ı Cedide'ye girmedeği ama kendilerine destek olduğu da bildirilmektedir.

Ahmet Rasim'i daha edebiyat dünyasında fazla bilinmeden tanımış olan Halit Ziya, onun işlek bir zekâyı, bitmek bilmeyen alay ve mizah yeteneğine sahip olduğunu; hikâyeden uzaklaşmaması gerektiğini dile getirmektedir. Bunun yanında iyi şarkı söylemesi itibarıyla müziğe yatkın olduğunu vurgulamaktadır.

Yazarın İstanbul'a temelli geldikten sonra ilk tanıştığı kişilerden olan Hüseyin Siret, yazarı Tevfik Fikret'le tanıştırmıştır. O, "şahsen ne kadar güzide ise hulkan da o kadar mümtaz bir şahsiyet idi." (Uşaklıgil 2017: 343) cümleleriyle anlatılır.

Ahmet Hikmet Müftüoğlu, yazarla arkadaşlık bağı olan, Edebiyat-ı Cedide'ye katılmış, yazara Tevfik Fikret'i ayrıntılı olarak tanıtmış biri olarak geçmektedir. Aynı zamanda onun *Servet-i Fünun*'da çok ince işlenmiş şiirler yayınladığı ifade edilmektedir. Türk kültür hayatında önemli bir yeri olduğu belirtilen Hamdullah Suphi Tannöver, çok içten, çok sevecen, çok güzel ve akıcı konuşan, sevgi dolu, zeki biri olarak tarif edilir. Ayrıca onun şair tabiatlı olduğu ifade edilmekte, şiiri bıraksa da konuşmalarının şiir gibi olduğu söylenmektedir. Büyük bir hatip olarak görülen Hamdullah Suphi'nin mizah ve hikâye alanında da yetenekli olduğu, bu yeteneğini yazdıklarıyla gösterdiği vurgulanmaktadır.

Ahmet Haşim, ilk karşılaşma itibarıyla şöyle anlatılır: "Ne cevval, ne müstesna bir hilkat sahibi olduğuna delâlet eden hususiyetleri vardı. Gözleri daima harekette idi, belliydi ki başının içinde hızla işleyen bir şeyler var. Sonra ellerinde, yüzünde, bütün vücudunda dolaşan ra'şeler gösteriyordu ki bu genç gergin bir keman teli gibiydi; hayatın küçük bir sadmesiyle kopacak kadar gergin..." (Uşaklıgil 2017: 494). Yazar, onunla yaptığı konuşmalarda samimiyet konusunda şüphe duymakla birlikte onu zeki, Hamdullah Suphi gibi, akıcı ve güzel konuşan biri olarak görmektedir. "Türk şiiri onun elinde en yüksek ifadesini buldu." (Uşaklıgil 2017: 528) cümlesi de onun, yazar tarafından Türk şiiri içerisinde konumlandırıldığı yeri ifade etmektedir.

Bunların yanında çeşitli sebeplerle kısaca üzerinde durulan isimler mevcuttur. Bu bağlamda yapılan değerlendirmeler şu şekilde sıralanabilir: Şemsettin Sami, çeviri ve orijinal eserleriyle katkılar sağlamıştır. Ebubekir Hâzım Bey, batılılaşmaya inanmış, bu bağlamda yabancı dil öğrenilmesi gerektiğini düşünen, gerek devlet kademelerinde gerekse edebiyat dünyasında tanınan bir şahsiyettir. Dönemin önemli isimlerinden Ahmet Mithat, Edebiyat-ı Cedide'yi başta büyük bir muhalefetle değerlendirmiş ancak daha sonra büyük bir

ihtimalle pişman olduğundan teşvik edici sözler etmiştir. *Servet-i Fünun*'dan ayrılıp *Malûmat*'a geçen Ali Ekrem, insan olarak iyi niteliklere sahip, iyi flüt çalan, alay ve hiciv yönü çok kuvvetli bir edebiyatçıdır. Abdullah Cevdet *Türbe-i Masumiyet* başlıklı şiir kitabıyla yenilikçi, güzel bir eser ortaya koymuş; daha sonra da nitelikli eserlerini devam ettirmiş biridir. Safveti Ziya, Edebiyat-ı Cedide içerisinde yer almış, roman ve hikâyeleriyle ön plana çıkmış bir yazardır. Münici Fikri, düşünce ve uygulama açısından dağınıktır. Ebuzziya Tevfik, matbaa ve dergiciliğe büyük katkılar yapmıştır. Ahmet Şuayb, *Servet-i Fünun*'da "Hayat ve Kitaplar" başlığı altında Batı dünyasını iyi takip ettiğini gösteren yazılar kaleme almıştır. İzzet Melih'in *Tezat* başlıklı hikâyesi niteliklidir. Hüseyin Suat, İsmail Safa ile birlikte II. Abdülhamit'i tahttan indirme planı yapmış, Edebiyat-ı Cedide toplantılarında kenara çekilen ama hiçbir şeyi kaçırmayan biridir. Faik Esat ve Müstecabizade İsmet edebiyatta ağırlıklı olarak eski anlayışa bağlı kalmış ve bu doğrultuda Edebiyat-ı Cedide'ye şiddetle karşı gelmişlerdir. İsmail Hakkı, ağırbaşlı ve ciddi tavrıyla *Mektep* dergisini nitelikli kılmıştır. Şeyh Muhsin-i Fani adını kullanan Hüseyin Kazım ilim ve edebiyat dünyasının kuvvetli bir ismidir. Mene-menlizade Tahir Bey'in sağlam bir karakteri ve büyük bir şair kabiliyeti vardır. Süleyman Nazif, başından beri Edebiyat-ı Cedide'ye katılmış, Namık Kemal edası olan, coşkun mizaçlı bir edebiyatçıdır. Fiziki olarak yakışıklı olan Baba Tahir, Edebiyat-ı Cedide'yi yıkmak için çok uğraşmış ama başaramamıştır. Edebiyat-ı Cedide içinde yer almayan Saffet Nezihi, samimi ama çekingen bir yarıdışa sahiptir. Nurullah Ataç, kılı kırk yaran, ciddi ve dili yetkin bir eleştirmendir.

Diğer Şahsiyetler Üzerine

Sanatçılar yanında hayatın farklı dönemlerinde karşılaşmış pek çok kişinin de eserde

yer bulduğu görülmektedir. Okul, iş, edebiyat, yerleşim yeri ve benzeri nedenlere bağlı olarak karşılaşılacak kişiler söz konusudur. Bunların kimi öğretmen kimi dost kimi çeşitli vesilelerle karşılaşılacak kişiler niteliğindedir. Yazar, bu kişilerle ilgili duygu ve düşüncelerini yer yer dile getirmektedir. Bu grup içerisinde genelde iyi bahsedilen kişiler bulunmaktadır. Bunun yanında az da olsa olumsuz değerlendirmelerle anılan ya da üzerine herhangi bir duygu ve düşünce ifade edilmeden sadece gelişmeler içerisinde yer bulanlar da mevcuttur. Örneğin yazar, Raşit Saffet adlı bir dostundan iyi şekilde uzun uzun bahseder. Hatta onun üzerinde niye uzun uzun durduğunu şöyle açıklar: "Birincisi gençlikte muvaffakiyeti temin eden faaliyete bir enmuzeç göstermek. İkincisi (...) bu dostun hayatında mühim bir yer işgal etmiş" (Uşaklıgil 2017: 543) olması. Yazarın az da olsa olumsuz değerlendirmeler yaptığı kişilere örnek olarak Fatih Askeri Rüştüyesindeki okul arkadaşlarından biri verilebilir. Adının Mazhar ya da Muzaffer olduğu söylenen bu kişinin olumsuz değerlendirilme sebebi arkadaşlarını hakir görmesidir. İttihat ve Terakkinin önemli isimlerinden olan Talat Paşa ise hakkında herhangi bir değerlendirme yapılmadan gelişmeler içerisinde eserde yer bulan isimlerdendir. Talat Paşa, Mabeyn Başkâtibi görevi verildiğini Halit Ziya'ya söylemiştir. Dolayısıyla o, yazarın gelişmeler içerisinde karşılaştığı kişilerdendir.

Farklı dönemlerde karşılaşılacak şahsiyetler içerisinde bazı isimler bulunmaktadır ki bunların biraz daha ayrıntılı ele alınması gerekmektedir. Bunun sebebi ise bu kişilerin Halit Ziya'ya gelişim süreci, mesleki hayatı, edebiyatçılığı gibi hususlarda önemli katkılar vermiş olmalarıdır. Çocukluktan gençliğe kadar olan süreçte ortaya çıkan bu isimler Kâmil Efendi, Auguste de Jaba, Antoine, Père Diodato, Pierre Vassel, Raymond Péré, Fevzi Bey, Ubeydullah Efendi, Cezana, Uzun Hakkı, Şemî Bey, tam adı verilmeyen Hollandalı VonLen (?), Tahsin Bey, Abdurrahman Efendi, Mahmut Efendi, Halil Menteşe ve adı verilmeyen kişi-

dir. Bunların, adı verilmeyen kişi hariç, hepsinin olumlu etkileri söz konusudur.

Yazar, rüştiye öğretmenlerinden Kamil Efendi için “*bende asla silinemeyecek bir takdir ve muhabbet yadigarı bırakmıştır.*” (Uşaklıgil 2017: 96) demektedir. Onun Türkçe ile Farsçada geniş bir bilgiye sahip olduğunu vurgulayan yazar, bu dillerde hem okul hayatında hem de daha sonra ondan bilgilendiği.

Halit Ziya'yı Mechitariste okuluna hazırlayan iki kişi vardır. Bunlar Auguste de Jaba ve onun kâtibi Antoine'dur. Bu iki kişi yazara Mechitariste'ye girebilmesi için hazırlık dersleri verir ve onun bu okula girebilmesini sağlarlar. Bu hazırlık sürecinde Halit Ziya, Fransızcadan tercüme yapabilecek bir noktaya gelmiştir.

Mechitariste öğretmenlerinden Père Diodato, Pierre Vasel ve Raymond Péré ön plana çıkartılanlardır. Père Diodato, rahip olmakla birlikte Halit Ziya'ya felsefeden yaradılıştan bahsederek onun ufkunun açılmasına katkıda bulunmuştur. Pierre Vasel için ise “*ekseriyet üzere edebiyattan, şiirden, ezciümle pek meftun olduğu klasiklerden bahseder; beni mütalaaalarında ikaz ederdi.*” (Uşaklıgil 2017: 116) denerek onun edebiyat ve okuma konusundaki yönlendiriciliğine vurgu yapılır. Vasel, Halit Ziya'ya bilinçli bir okur olması için okuma listesi verip onun gelişimine yardımcı olmuştur. Yazara hikâye konusunda yeteneği olduğunu söyleyip daha küçük yaşlarda onun dikkatini bu alana çeken ise Raymond Péré'dir.

Fevzi Bey'in yazar üzerinde dolaylı bir katkısı vardır. Yazar, genç yaşta İzmir'de tanıştığı ve Fransızca bilen bir softa olarak tarif ettiği bu kişiye gıpta eder. Bunun sebebi Fevzi Bey'in İstanbul'a okumak için gitmesidir. Fevzi Bey, bağlamında kendine “İstanbul'a tahsil etmek için gidiyor. Ya ben?...” (Uşaklıgil 2017: 124) diye soran sanatçı, İstanbul'a gidiş arzusunun ortaya koymaktadır. Denilebilir ki sonunda temelli olarak İstanbul'a giden Halit Ziya'ya İstanbul tutkusu veren biridir Fevzi Bey. Nitekim bu tutku sonunda gerçekleşir.

Ubeydullah Efendi, “bizim neslimizin, himmet ve muavenet, irşad ve ikaz zeminlerinde lütfuna pâyân olmayan, bir ağabey demektir; kendisine, ne kadar mezâhim tahmil edilirse edilsin bu neviden serdedilecek bir rica derhal hüsn-i kabul görecektir...” (Uşaklıgil 2017: 124) ifadeleriyle yardımseverliği ön plana çıkartılarak tanıtılır. O, *Nevruz* çıkartılarken yayımlar için izin alınmasından matbaa işlerine kadar yazara büyük yardımlar etmiştir.

Dansa ilgi duyan ve bu alandaki ilk tecrübesi olumsuz neticelenen yazara dans etmeyi öğreten kişi Cezana'dır. “Orta boylu, iri kafalı, hafif çiçek bozuğu, sarışına kır karışmış saçlarının altında süzgün nazarlarla bakan mavi gözlü, kırkını aşmış bir Musevi” (Uşaklıgil 2017: 142) cümleleriyle tanıtılan Cezana, Halit Ziya'ya Batılı dansları öğretir.

Bıçakçızade Hakkı'dan ayırmak için boyundan dolayı Uzun Hakkı denilen kişi, yazarın babasının işyerinde görüp tanıdığı bir şahsiyettir. Halit Ziya'nın kitaplara olan ilgisini fark eden Uzun Hakkı, onunla sohbet etmiştir. Bu sohbetten sonra da Halit Ziya'nın ticaret adamı değil de edebiyat adamı olmaya uygun olduğunu söyleyerek onun mutlaka İstanbul'a gitmesi gerektiğini belirtmiştir. Uzun Hakkı'nın sözleri daha önce de yer yer uyanan İstanbul ve edebiyat tutkusunu canlandırmıştır. Nitekim yazar, daha sonra İstanbul'a gidip edebî faaliyetlerini orada icra etmiştir. Üzerinde durulan bu hususla Uzun Hakkı, Halit Ziya'nın hayatına yön vermesinde etkili olmuştur.

Uzun Hakkı'nın sözleriyle harekete geçen Halit Ziya, İstanbul hülyasının gerçekleşmesi için durumu Şemi Bey'e açar. Şemi Bey, yazarın İstanbul'a gidip orada Hariciyeci olması için uğraşır ancak başaramaz. Bununla birlikte, yaşının da daha büyük olması itibarıyla, Halit Ziya'ya pek çok konuda yol gösterir. Örneğin bir dönem kumara meyleden yazarı uyarıp bu alışkanlıktan kurtulmasını sağlayan kişi Şemi Bey'dir.

Yazarın bir dönem ilgi duyduğu kuzey bölgelerin edebiyatına yönelten kişi bir Hollandalı olan ama tam adı verilmeyen biridir. VonLen (?) olarak eserde geçen şahıs, yazarın hayatına İzmir'deki gençlik yıllarında girmiş ve onu yeni bir alana yöneltmiştir. Onun, kendisine Hollandalı ve İskandinav şairlerden şiir okuduğunu, bu sayede kuzey bölgelerin edebiyatına yöneldiğini dile getiren yazar nitekim bu alanda çalışmalar yapmıştır.

Tahsin Bey, *Sefile*'nin sansüre uğraması sebebiyle edebiyattan biraz soğuyan ve eser yayınlamayan yazara tekrar eser yayınlatan kişidir. Dönemin İzmir Maarif Müdürü olan Tahsin Bey, Halit Ziya'nın yazdıklarını görür ve onları İzmir'de yayınlamasının bir sakınca doğurmayacağını söyler. Böylece tekrar eser yayınlama cesareti kazanan yazar *Bir Ölümlük Defteri*'ni yayımlar. Bu yönüyle Tahsin Bey, yazarın edebî serüveninin devamına katkı yapmıştır.

İzmir'de eğitim hayatını tamamladıktan bir süre sonra çalışma hayatına atılan Halit Ziya birkaç yıl öğretmenlik, dergi ve gazete işleri ile bankadaki mesaisi içerisinde yoğun bir dönem geçirir. O, bu dönemde ruh ve fikirce yakınlık hissedip kendisini etkileyen iki kişiden özellikle bahseder. Bu kişiler Mekteb-i İdadî'nin müdürü olan Abdurrahman Efendi ile öğretmenlik yapan Mahmut Esat Efendi'dir. Yazar bu iki kişiyi eğitimde eski tarzı terk edip yeni yöntemler peşinde olmaları sebebiyle kendine yakın hissetmektedir. Abdurrahman Efendi, yazarın icra ettiği öğretmenliği geliştirmesinde, Mahmut Efendi ise Almanca öğrenmeye yönelmesinde etkin olmuştur.

Yazar, *Mai ve Siyah*'ın ortaya çıkması hususunda Halil adlı birinden bahsetmektedir. Daha sonra bu şahsın İttihat ve Terakki iktidarında bakanlıklar ve Meclis-i Mebusan Reisliği yaptığı söylenmesinden hareketle bu şahsiyetin Halil Menteşe olduğu anlaşılır. Halit Ziya, ona *Mai ve Siyah*'tan birkaç sayfa okumuş Halil Menteşe de eseri çok beğenmiştir. Bu beğeniyi ifade eden sözler karşısındaki durumunu ve

bununla *Mai ve Siyah* arasındaki ilişkiyi "işte sanat hayatının pek nadir olan mükâfatları arasında onun bu sâfiyane sözü bende taze bir şevk uyandırdı, denebilir ki *Mai ve Siyah* (...) ilk tohumunu bu sözde buldu." (Uşaklıgil 2017: 339) cümleleriyle ortaya koyan yazar böylece *Mai ve Siyah*'ın yazılıp yayınlanmasında Halil Menteşe'nin oynadığı rolü belirtir.

Halit Ziya'nın kendisine bir şekilde katkısı olup üzerinde durduğu bu isimler yanında tam tersi bir şekilde kendini olumsuz etkileyen bir kişi üzerinde de durmuştur. Eserde adı verilmeyen bu kişi, yazarın edebiyat hayatında bir duraklamaya sebep olmuştur. Yazar, günlük hayatta iyi bir ilişkisi olduğunu söylediği bu kişinin haset biri olduğunu yaptıklarından anladığını ifade etmektedir. Halit Ziya, bu kişinin *Sefile*'nin bazı yerlerini çizip olumsuz notlar aldığı öğrenmiştir. Bir süre sonra da *Sefile* adlı eser sansüre uğrar ve kitaplaşma izni alamaz. Yazar, bu sansürün sebebinin adı verilmeyen kişi olduğunu ima etmektedir. Böylece bu kişi yazarın yayın hayatının bir süre sekteye uğramasında etkili olmuştur. Yazarın bu kişinin adını vermemesi nezaketini göstermektedir.

Sonuç

Türk edebiyatının önemli isimlerinden Halit Ziya Uşaklıgil'in hatralarını kaleme alıp 1936 yılında yayınladığı *Kırk Yıl* adlı eser, adında da belirtildiği gibi, sanatçının kırkı yaşlara kadarki sürecini anlatmaktadır. 1930'lu yıllarda yazılmasına bağlı olarak, duygu ve düşünce bağlamında, zaman zaman eserin, Nurullah Ataç üzerine değerlendirme yapmak örneğinde olduğu gibi, 1909 yılının aştığı da görülmektedir. Halit Ziya, eserde yaşamını, ailesini, eğitim sürecini, mesleki ve edebî hayatını, şahsi özellikleriyle düşüncelerini, dönem içerisinde ortaya çıkan gelişmeleri, dönemin şairleri, yazarları ve çeşitli şahsiyetlerini objektif bakış açısıyla aktarmaya çalışmıştır. Eseri kaleme alırken altmış

yaşlarda olan sanatçı, bulunduğu noktadan geriye dönerek eserini yazmıştır. Bunun yaparken de genel olarak gelişmeleri anlatırken kronolojik bir sıra gözetmiş ve çocukluktan başlayarak 1909'a gelmiştir. Her hususu anlatamayacağını ifade eden yazar, hatıralarını bir ayıklamaya tabi tutarak aktarmaktadır.

Eser içerisinde, sadece gelişmelerin aktarılması; kişiler hakkında duygu ve düşüncelere yer verilmesi, anlatımı samimi ve içten kılınmaktadır. Bu bağlamda, eserde sevinçli, kızgın, hüznü, üzgün, yol gösterici gibi farklı halleriyle ortaya çıkabilen bir Halit Ziya söz konusudur. Aynı zamanda yazar hatıralarını aktarırken yer yer araya girmekte yorum ve değerlendirmelerde de bulunmaktadır. Yazar, zaman zaman da her hususu yazamayacağı-

nı ya da her ismi veremeyeceğini ifade edip kendine sansür de uygulamaktadır. Yaşadığı dönemin çeşitli hususlarıyla ilgili anlatılanlar ve bunlarla ilgili yapılan değerlendirmeler Halit Ziya'nın gözlem gücünü göstermektedir. Bunun yanında yazar yaşadıklarını ortaya koyarak sonraki kuşaklara zaman zaman yol göstermeye de çalışmaktadır. Eserin genelinde geçmişe özlem duygusu kendini hissettirmektedir. Belirli bir yaşa gelen Halit Ziya, yaşadığı güzel anlara, kaybettiği aile üyeleri ya da dostlarına olan özlemini dile getirmekten kaçınmamaktadır. Bütün bu özellikleriyle *Kırk Yıl*, yazarı kadar dönemi hakkında bilgi veren, içten ve samimi bir anlatımla yazılmış Türk edebiyatındaki hatıra türü kitaplar içerisinde önemli yeri olan eserlerdendir.

NOT

- ¹ Bu çalışmada alıntı yapılırken Abdullah Uçman'ın hazırladığı, orijinal dili kullanan, eser dikkate alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Huyugüzel, Ömer Faruk (2004), *Halit Ziya Uşaklıgil*, Ankara, Akçağ Yay.
- Huyugüzel, Ömer Faruk (2017), "Halit Ziya Uşaklıgil", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/usakligil-halit-ziya>
- Özmel Akin, Nur (2013), "Halid Ziya Uşaklıgil'in Anılarının Güncel Bir Yaklaşımla Değerlendirilmesi", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 2: 201-213.
- Uşaklıgil, Halit Ziya (1969), *Kırk Yıl*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Uşaklıgil, Halit Ziya (1987), *Kırk Yıl*, (haz. Ş. Kutlu), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Uşaklıgil, Halit Ziya (2003), *Kırk Yıl*, (haz. N. Özmel Akin), İstanbul: Özgür Yay.
- Uşaklıgil, Halit Ziya (2017), *Kırk Yıl*, (haz. A. Uçman), İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Yüreker, Hasan (2019), "Servet-i Fünun Edebiyatı", *Yeni Türk Edebiyatı*, (ed. F. Sakallı), Ankara: Nobel Yay. , 87-134.